

Nr 146

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till lag om ändrad lydelse av 11 § religionsfrihetslagen den 26 oktober 1951 (nr 680); given Stockholms slott den 5 april 1963.

Under åberopande av bilagda i statsrådet och lagrådet förda protokoll vill Kungl. Maj:t härmed jämlikt § 87 regeringsformen föreslå riksdagen att antaga härvid fogade förslag till lag om ändrad lydelse av 11 § religionsfrihetslagen den 26 oktober 1951 (nr 680).

Under Hans Maj:ts

Min allernådigste Konungs och Herres frånvaro:

BERTIL

Herman Kling

Propositionens huvudsakliga innehåll

För närvarande gäller att den som vill utträda ur svenska kyrkan har att göra anmälan om utträde personligen hos vederbörande pastor. I propositionen föreslås, att dylik anmälan även skall kunna göras enskilt i egenhändig undertecknad och av två personer bevittnad handling.

Förslag
till
Lag
om ändrad lydelse av 11 § religionsfrihetslagen den 26 oktober 1951
(nr 680)

Härigenom förordnas, att 11 § religionsfrihetslagen den 26 oktober 1951 skall erhålla ändrad lydelse på sätt nedan anges.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

11 §.

Vill medlem av svenska kyrkan icke längre tillhöra kyrkan, göra anmälan om utträde *personligen* hos pastor i den församling, där han är kyrkobokförd.

Vill medlem av svenska kyrkan icke längre tillhöra kyrkan, göra anmälan om utträde hos pastor i den församling, där han är kyrkobokförd. *Anmälan skall göras personligen eller ock enskilt i egenhändigt undertecknad, av två personer bevittnad handling.*

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1964.

Utdrag av protokollet över justitiedepartementsärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott den 29 mars 1963.

N ä r v a r a n d e:

Statsministern ERLANDER, ministern för utrikes ärendena NILSSON, statsråden STRÄNG, ANDERSSON, LINDSTRÖM, LANGE, LINDHOLM, EDENMAN, JOHANSSON, AF GEIJERSTAM, HERMANSSON, HOLMQVIST, ASPLING.

T. f. chefen för justitiedepartementet, statsrådet Hermansson, anmäler efter gemensam beredning med statsrådets övriga ledamöter fråga om *ändrad ordning för utträde ur svenska kyrkan*.

I skrivelse den 20 mars 1959 (nr 118) anhöll riksdagen, att förslag till ändrad ordning för utträde ur svenska kyrkan måtte föreläggas riksdagen. Riksdagen åberopade därvid vad som anförts i sammansatt kontitutions- och första lagutskotts av riksdagen godkända utlåtande (nr 2). I utlåtandet hade utskottet uttalat sig för att formerna för utträde ur svenska kyrkan skulle ändras så att anmälan om utträde kunde ske icke endast — såsom enligt gällande bestämmelser — vid personligt besök av den utträdesanmälande hos vederbörande pastor utan även i annan ordning.

I anledning av vad sålunda förekommit har inom justitiedepartementet i januari 1960 upprättats en promemoria (stencilerad) med förslag till ändrad ordning för utträde ur svenska kyrkan.

Över promemorian har efter remiss yttranden avgivits av Svea hovrätt, hovrätten över Skåne och Blekinge, hovrätten för Övre Norrland, justitiekanslersämbetet, kammarkollegiet, statistiska centralbyrån, överståthållarämbetet, länsstyrelserna i Östergötlands, Jönköpings, Kronobergs, Malmöhus, Göteborgs och Bohus, Örebro, Jämtlands och Norrbottens län, samtliga domkapitel, kanslern för rikets universitet efter hörande av de teologiska fakulteterna, svenska kyrkans diakonistyrelse, uppbořdsorganisationskommittén, Svenska prästförbundet, Svenska pastoratens riksförbund, Frikyrkliga samarbetskommittén, Frälsningsarmén, Filadelfiaförsamlingen i Stockholm, Evangeliska fosterlandsstiftelsen och Förbundet för religionsfrihet.

Vid remissvaren har fogats, av länsstyrelsen i Malmöhus län yttrande av kyrkofullmäktige i Malmö kyrkliga samfällighet, av länsstyrelsen i Norrbottens län yttranden av kyrkofullmäktige i Luleå domkyrkoförsamling, Piteå landsförsamling och Gällivare församling samt av Lunds domkapitel yttranden av stiftets tre kyrkobokföringsinspektörer.

Jag anhåller nu att få upplaga denna fråga till behandling.

Gällande bestämmelser

Enligt 4 § religionsfrihetslagen den 26 oktober 1951 må ej någon vara skyldig tillhöra trossamfund. Åtagande i strid mot denna bestämmelse är utan verkan. Med trossamfund förstås, förutom svenska kyrkan, sammanlutning för religiös verksamhet, vari ingår att anordna gudstjänst.

I 6—12 §§ religionsfrihetslagen meddelas regler om medlemskap i svenska kyrkan.

Enligt 6 § kan endast svensk medborgare eller här i riket bosatt utlänning vara medlem av svenska kyrkan. Beträffande barns medlemskap i svenska kyrkan gäller enligt 7 och 8 §§ såsom huvudprincip, vilken dock är underkastad flera undantag, att barn i äktenskap vid födelsen inträder i svenska kyrkan, om någon av föräldrarna tillhör kyrkan, samt att barn utom äktenskap vid födelsen blir medlem av svenska kyrkan, därest modern tillhör kyrkan. Den som förvärvar svenskt medborgarskap och ej redan förut tillhör svenska kyrkan, skall enligt 9 § utan särskild ansökan anses upptagen i kyrkan, om han är evangelisk-luthersk trosbekännare. Detta gäller dock icke, om vederbörande hos pastor i den församling där han är kyrkobokförd anmält, att han icke vill inträda i kyrkan (9 §). För övriga inträdesfall, t. ex. återinträde av den som utträtt ur kyrkan, gäller enligt 10 §, att vederbörande har att göra ansökan om inträde i kyrkan hos pastor i den församling, där han är kyrkobokförd. Visar sökanden, att han är döpt i svenska kyrkans ordning, skall han upptagas i kyrkan. Detsamma gäller, om sökanden visserligen icke döpts i svenska kyrkans ordning men erhållit den undervisning i kyrkans lära, som med hänsyn till hans ålder och övriga omständigheter bör fordras, och tillika inför pastor avger muntlig försäkran, att ansökningen är grundad på allvarliga religiösa skäl (10 §). För den som står under annans vårdnad och ej fyllt 18 år, göres ansökan om inträde av vårdnadshavaren. Har barnet fyllt 15 år, må ansökan göras endast om barnet samtyckt därtill. Kravet på muntlig försäkran gäller ej den, som står under annans vårdnad (12 §).

I 11 § meddelas regler om formen för utträde ur svenska kyrkan. Vill medlem av svenska kyrkan icke längre tillhöra kyrkan, skall han enligt denna paragraf göra anmälan om utträde personligen hos pastor i den församling, där han är kyrkobokförd. För den som står under annans vårdnad och ej fyllt 18 år, göres sådan anmälan av vårdnadshavaren (12 §). Har barnet fyllt 15 år, må anmälan göras endast om barnet samtyckt därtill (12 §).

Med pastor avses i religionsfrihetslagen den som ansvarar för kyrkobokföringen i församling av svenska kyrkan eller del av sådan församling, som utgör särskilt kyrkobokföringsdistrikt (16 §). Har någon uppdrag att i kyrkobokföringsärenden biträda pastor, gäller uppdraget — bortsett från mottagande av muntlig försäkran, där sådan erfordras för inträde i kyrkan — även ärenden enligt religionsfrihetslagen.

Äldre rätt

Först genom en förordning år 1860 angående främmande trosbekännare och deras religionsövning blev det möjligt att övergå från svenska kyrkan till främmande religionssamfund. Ingen skulle dock anses skild från kyrkan förrän han upptagits i annat inom riket tillåtet samfund. Sådant samfund fick icke mottaga någon såsom medlem, förrän denne i föreskriven ordning anmält sig till utträde ur kyrkan. Främmande trosbekännare fick endast med Kungl. Maj:ts tillstånd bilda församling, och allenast ett sålunda tillåtet trossamfund ägde rätt till fri religionsövning. Förordningen gällde endast för kristna trosbekännare av annan lära än den rena evangeliska. För mosaiska trosbekännare gällde i stället en år 1938 tillkommen förordning.

Den år 1860 utfärdade förordningen ersattes av förordningen år 1873 angående främmande trosbekännare och deras religionsövning. Denna senare förordning skilde sig från 1860 års bestämmelser bl. a. däri, att Kungl. Maj:ts tillstånd nu icke längre skulle vara ett nödvändigt villkor för bildande av församling av främmande trosbekännare. Om de personer som bildade församlingen önskade att den skulle erkännas av staten, kunde de emellertid göra ansökan härom hos Kungl. Maj:t; en sålunda erkänd församling var tillförsäkrad rätt till offentlig religionsövning. Medlem av svenska kyrkan, som omfattat främmande kristen lära och därför ville utträda ur kyrkan, ägde möjlighet därtill. Han skulle vid sin anmälan om utträde uppgiva det trossamfund, till vilket han ville övergå. Därmed avsågs icke med nödvändighet ett erkänt trossamfund. Den utträdande ansågs skild från kyrkan, då han gjort föreskriven anmälan; sålunda upprätthölls icke längre kravet på att han dessutom inträtt i annat trossamfund. Ej heller bibehöll förordningen bestämmelsen om att sådant trossamfund icke fick mottaga någon som medlem, förrän denne anmält sitt utträde ur svenska kyrkan. I fråga om ordningen för anmälan om utträde ur svenska kyrkan innehöll 1873 års förordning, att den som ville utträda skulle ge sin avsikt till känna för kyrkoherden i den församling han tillhörde. Därefter skulle han, sedan minst två månader förflutit, vid personlig inställelse hos kyrkoherden göra ytterligare en anmälan. Utträdet ansågs ha skett vid sistnämnda tillfälle.

Bestämmelserna i 1873 års förordning var i allt väsentligt gällande intill den 1 januari 1952, då 1951 års religionsfrihetslag trädde i kraft.

Ur förarbetena till religionsfrihetslagen

Beträffande ordningen för utträde ur svenska kyrkan anförde *dissenterlagskommittén* i sitt betänkande med förslag till religionsfrihetslag (SOU 1949: 20), att den personliga anmälningskyldigheten borde bibehållas, enär en personlig inställelse vore ägnad att motverka utträde under inflytande av tillfälliga sinnesstämningar. Kommittén framhöll att vad som måste be-

1† *Bihang till riksdagens protokoll 1963. 1 saml. Nr 146*

tecknas såsom missbruk av utträdesrätten — exempelvis massutträde i följd av tillfällig agitation eller akut antikyrklig propaganda eller utträde som föranletts av att ett personligt beroendeförhållande utnyttjats för övertalning i sådan riktning — skulle onödigt underlättas av ett enbart skriftligt förfarande. Kravet på en personlig inställelse markerade vikten av att noga överväga det steg som man stod i begrepp att taga. I allmänhet plägade ock anmälningar av långt mindre betydelse för individen göras personligen. Att för utträdet ur kyrkan införa en annan ordning fann kommittén vara att i det allmänna medvetandet förringa betydelsen av detta allvarliga steg. Enligt kommitténs mening borde ansökan icke, såsom i 1873 års förordning stadgades, nödvändigt behöva göras till kyrkoherden i den församling där den som ville utträda var kyrkobokförd. Kommittén ansåg det vara tillräckligt, att anmälan skulle ske till den präst som förde kyrkoböckerna i nämnda församling. Kommittén fann icke skäl att bibehålla den dubbla anmälningsskyldigheten. En fordran på att utträdesanmälan, för att medföra verkan, skulle bekräftas efter viss tids förlopp skulle nämligen kunna tolkas såsom uttryck för en avsikt att otillbörligt försvåra utträdet. Kommittén fann det likväl icke lämpligt att en anmälan om utträde skulle föranleda att vederbörande ansågs omedelbart skild från svenska kyrkan. En viss kortare tid borde förflyta, under vilken vederbörande, i den händelse att han ändrade uppfattning, skulle ha tillfälle att återkalla sin anmälan. Med hänsyn härtill föreslog kommittén, att utträde ur svenska kyrkan skulle anses ha skett trettio dagar efter det anmälan om utträde gjorts, om icke anmälan dessförinnan återkallats. Återkallande av anmälan skulle kunna ske skriftligt.

Under remissbehandlingen av förslaget framställdes från några håll invändningar mot kravet på personlig inställelse inför pastor. Bl. a. framhölls härvid faran för att den som ville utträda kunde komma att utsättas för övertalningsförsök och påtryckningar vid den personliga inställelsen inför pastor.

I proposition 1951: 100 med förslag till religionsfrihetslag m. m. uttalade *föredragande departementschefen*, att formerna för utträdesanmälan å ena sidan icke får hindra utträdet; å andra sidan bör de, såvitt möjligt, erbjuda garantier för att de anmälningar som kommer att göras bygger på ett fritt avgörande och är allvarligt menade. Den lämpligaste utvägen härför ansåg departementschefen vara att föreskriva sådan ordning för utträde, att anmälan därom skulle göras vid personligt besök. Om skriftlig anmälan gällde, skulle nämligen den enskilde kunna bli utsatt för påtryckningar att, eventuellt tillsammans med andra, underteckna en anmälan om utträde, även då han själv icke kommit fram till ett bestämt personligt ställningstagande. Dissenterlagskommitténs förslag att en utträdesanmälan icke genast, utan först efter trettio dagar skulle medföra utträde ur kyrkan avsåg att tillgodose sådana fall, då den som gjort anmälan ångrade sig och ville återkalla sin anmälan. Verkan av en utträdesanmälan i olika hänseenden, t. ex. i fråga om rösträtt eller skattskyldighet, måste emellertid av tekniska skäl

inträda långt efter det anmälan gjorts. Kvar står såsom det huvudsakliga och omedelbara resultatet av en utträdesanmälan att den som gjorde denna därigenom befriar sig från sin personliga bundenhet vid kyrkans gemenskap. I fråga om denna verkan av en anmälan bör något uppskov icke förekomma; den bör inträda genast. Det syntes alltså icke föreligga tillräckliga skäl att upprätthålla någon särskild möjlighet till återkallelse av en utträdesanmälan vid sidan om möjligheten att återinträda i kyrkan enligt de regler som gäller härför.

Vid riksdagsbehandlingen av lagförslaget framhöll *särskilda utskottet* i sitt utlåtande (nr 1) bl. a. att det icke är lagens mening att utträde skall få ske endast av vissa motiv eller i vissa begränsade situationer. Utträdet skall vara fritt. Den som vill anmäla utträde har icke någon skyldighet att redogöra för vad som bestämt honom därtill eller att finna sig i några försök till påverkan. Pastor har självfallet full frihet att, liksom alla andra, verka för sin åskådning; förkunnelse och själavård är för honom rent av ämbetsuppgifter. Att söka övertala den som inställt sig för att anmäla utträde ur kyrkan och som icke själv önskar ett personligt samtal, bör icke förekomma. Utskottet ansåg sig kunna utgå från att pastor, som handlar under ämbetsansvar, skall handlägga dessa ärenden med grannlagenhet och takt och att stiftscheferna skall övervaka att så sker. Med hänsyn härtill fann utskottet att invändningen mot förslaget om personlig utträdesanmälan icke borde tillmätas avgörande vikt. Utskottet biträdde alltså i denna del Kungl. Maj:ts förslag. — I en reservation hemställdes om sådan ändring av förslaget, att anmälan om utträde även skulle kunna ske skriftligen.

Riksdagen godkände utskottets utlåtande (rskr 280).

Under ärendets behandling vid 1951 års kyrkomöte framställdes icke någon erinran mot förslaget i denna del.

Tidigare ändringsförslag rörande 11 § religionsfrihetslagen

I likalydande *motioner* till 1953 års riksdag (I: 86 och II: 116) hemställdes, att riksdagen måtte antaga följande ändrade lydelse av 11 § religionsfrihetslagen:

Vill medlem av svenska kyrkan icke längre tillhöra kyrkan, göre anmälan om utträde genom personligt besök eller genom av två personer bevitnad skriftlig framställning till pastor i den församling, där han är kyrkobokförd.

I motionerna framhölls bl. a. de praktiska svårigheter som kravet på personlig inställelse kunde medföra för sjuka och gamla. Därjämte gjordes gällande, att många, som önskar utträda ur kyrkan, på grund av tröghet eller blyghet icke kommer sig för att personligen besöka pastor.

Första lagutskottet hänvisade i utlåtande (nr 23) över motionerna till att frågan om formerna för anmälan om utträde ur svenska kyrkan vid till-

komsten av religionsfrihetslagen var föremål för ingående överväganden. Utskottet uttalade vidare bl. a. att, såvitt utskottet hade sig bekant, det under den tid som förflutit efter religionsfrihetslagens ikraftträdande icke förekommit att de som anmält sig till utträde ur kyrkan blivit utsatta för påtryckningar eller övertalningsförsök från pastors sida. Enligt av stiftscheferna utfärdade direktiv beträffande tillämpningen av religionsfrihetslagen bör pastor, då den som ville utträda ur svenska kyrkan, på grund av sjukdom eller hög ålder icke kan inställa sig personligen hos pastor, om möjligt uppsöka vederbörande. Med hänsyn härtill syntes det utskottet att några olägenheter i nu berörda fall icke behöver uppkomma genom föreskriften att utträdesanmälan skall göras personligen. Den av motionärerna omförmälda trögheten eller blygheten torde enligt utskottets mening i de flesta fall övervinnas av en allvarlig önskan att utträda ur kyrkan. För dem som av personliga hänsyn till vederbörande präst drar sig för att anmäla utträde torde det i flertalet fall icke vara av avgörande betydelse, om anmälan göres vid personligt besök eller skriftligen. Kravet på att skriftlig anmälan skulle vara bevittnad av två personer innebar enligt utskottets mening icke någon verklig garanti för att anmälan byggde på ett fritt avgörande och var allvarligt menad och utgjorde ej heller något hinder mot massutträden av den beskaffenhet, som antyddes vid tillkomsten av religionsfrihetslagen. På grund av vad som sålunda och i övrigt anfördes samt då så lång tid ännu icke förflutit efter religionsfrihetslagens ikraftträdande att några mera omfattande erfarenheter från tillämpningen av densamma kunnat vinnas, förelåg enligt utskottets mening icke anledning att redan vidtaga ändring på förevarande begränsade område. Utskottet hemställde att motionerna icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd.

I en *reservation* hemställdes, att riksdagen måtte, med viss redaktionell jämkning, antaga motionärernas förslag till ändring av 11 § religionsfrihetslagen. Reservanternas framhöll, att frågan vilka former som bör gälla för anmälan om utträde ur svenska kyrkan måste avgöras med utgångspunkt från den i 4 § religionsfrihetslagen uttalade grundsatsen, att ingen må vara skyldig tillhöra trossamfund. När det gällde att bedöma, huruvida gällande bestämmelse om formen för utträdesanmälan kunde anses förenlig med denna grundsats, kunde man enligt reservanternas mening icke bortse ifrån att gamla och sjuka personer, som önskade utträda ur kyrkan, kunde ha svårt att infinna sig på en pastorexpedition. Visserligen borde i sådant fall enligt direktiv, som stiftscheferna utfärdat, pastor om möjligt uppsöka den som önskade utträda. Enligt reservanternas mening torde emellertid tanken på att besvara pastor i sådant ärende avhålla mången från att begära besök av denne. Jämväl stora avstånd kunde på sina håll försvåra inställelse hos pastor. Även om några praktiska svårigheter av denna art icke förelåg, kunde kravet på personligt besök hos pastor utgöra ett hinder av psykologisk art, vilket för mången kunde vara svårt att övervinna. Då den nuvarande formen för utträdesanmälan således på olika sätt kunde försvåra utträdet, kunde den enligt reservanternas mening icke anses stå i god över-

ensstämmelse med grundsatsen, att ingen är skyldig att tillhöra trossamfund. Vad angick det i motionerna förordade kravet på att skriftlig anmälan skulle vara bevittnad av två personer framhöll reservanterna, att denna form var ägnad att förebygga att utträde skedde annorledes än genom individuell anmälan.

Riksdagen biföll utskottets hemställan.

Även vid 1958 års A-riksdag väcktes i två likalydande motioner (I: 39 och II: 45) förslag till sådan ändring av 11 § religionsfrihetslagen, att anmälan om utträde ur svenska kyrkan jämväl skulle kunna ske skriftligen med två vittnen.

Över motionerna avgavs efter remiss yttranden av några domkapitel samt vissa sammanslutningar, bland dem *Frikyrkliga samarbetskommittén*. I dess yttrande, som kom att tilldraga sig viss uppmärksamhet under sakens fortsatta behandling, heter det:

Samarbetskommittén företräder avgjort den uppfattningen, att en konsekvent tillämpning av religionsfrihetens princip när det gäller medlemskap i svenska kyrkan skulle kräva att detta medlemskap — icke dess motsats: utträdet ur denna kyrka — gjordes beroende av en aktiv handling från medborgarnas sida. I väntan på att ett underlag skall skapas för en lagstiftning efter dessa linjer synes det angeläget, att allt som är möjligt göres för att undanröja de praktiska olägenheter som det nuvarande systemet medför. Det borde enligt samarbetskommitténs uppfattning vara naturligt att därvid bereda var och en som önskar utträda ur svenska kyrkan möjlighet att göra detta utan hinder av andra restriktioner än dem som kan vara motiverade av en befogad önskan att äga tillräcklig kontroll över att utträdet icke är resultatet av ovidkommande inflytelser — t. ex. obehörig påtryckning från andra personer.

De nuvarande bestämmelserna beträffande formen för utträde ur svenska kyrkan synes icke kunna tillräckligt motiveras utifrån denna önskan om kontroll. Farhågorna för obehörig påtryckning, som — vilket också motionärerna anför — torde ha varit ett av de tyngst vägande skälen vid riksdagens ställningstagande i frågan om formen för utträde ur svenska kyrkan, har under den tid den nu gällande lagen varit i bruk icke visat sig vara befogade. Det torde icke kunna påvisas något exempel på att propaganda under de gångna åren förekommit för massutträde ur svenska kyrkan. Också synes antalet av dem som utträtt i sig självt utgöra ett bevis för att inga ovidkommande intressen medverkat till utträdet.

Erfarenheterna torde alltså ge vid handen, att inga väsentliga olägenheter ur samhällets synpunkt är att befara som resultat av en sådan ändring av gällande bestämmelser beträffande formen för utträde ur svenska kyrkan som den motionärerna föreslår.

Hela frågan bör enligt samarbetskommitténs uppfattning emellertid ses jämväl ur den utträdandes egen synpunkt. Likaväl som samhället måste skaffa sig garantier mot missbruk av rätten till utträde ur svenska kyrkan, bör det vara ett samhälleligt intresse av främsta ordningen att lagen slår vakt om den enskilde medborgarens integritet. De gångna årens erfarenheter pekar i detta avseende i bestämd riktning. Exempelen på att frågan om utträde av vederbörande pastor icke handlagts med den objektivitet som borde anses självklar har varit tillräckligt många för att de olägenheter som

helt naturligt blivit följderna däraf icke skall kunna negligeras, när frågan om ändring av gällande bestämmelser nu skall prövas. Dessa olägenheter torde vara följderna av att handläggningen av ärenden som rör utträde anförtröts prästerskapet inom svenska kyrkan och att denna handläggning kräver personlig kontakt mellan pastor och den som önskar utträda. Erfarenheten visar klart, att en i sammanhanget klart olämplig benägenhet hos enskilda personer inom detta prästerskap att icke utan vidare vilja gå utträdande medborgare till mötes i fråga om det som är deras självklara rättighet enligt lagen om religionsfrihet i flera fall medfört irritation och hos icke få medborgare kommit hela frågan att bli starkt olustpräglad. Dessa olägenheter synes kunna elimineras därigenom att pastors handläggning av ärenden som gäller utträde ur svenska kyrkan genom av motionärerna föreslagen ändring av bestämmelserna beträffande formen för utträde kan inskränkas till att bli av rent registrerande natur.

Första lagutskottet anförde i utlåtande nr 13 bl. a. följande.

När utskottets majoritet år 1953 ställde sig avvisande till tanken att öppna möjlighet till skriftlig utträdesanmälan var ett av skälen härtill att religionsfrihetslagen då varit gällande endast ett år och att några mera omfattande erfarenheter från tillämpningen icke kunnat vinnas. Sedan numera en längre tid förflutit är det vid bedömningen av den nu gjorda framställningen i första hand av intresse att erfara, huru gällande regler om formerna för utträdesanmälan verkat i praktiken.

En väsentlig förutsättning för upprätthållandet av kravet på personlig inställelse vid sådan anmälan måste vara att, såsom ock uttalades redan vid lagens tillkomst, personer som anmäler utträde icke utsättes för övertalningsförsök från pastors sida eller eljest utan egen önskan föranledes att ingå i personligt samtal i anledning av det önskade utträdet. Det förutsattes också att pastor skulle handlägga hithörande ärenden med grannlagenhet och takt och att stiftscheferna skulle övervaka att så skedde. Att missförhållanden i dessa hänseenden förekommit kunde icke konstateras vid 1953 års behandling. De erfarenheter, som därefter gjorts, är emellertid ägnade att ställa spørgsmålet i annan belysning. Att döma av vad som anförts av en remissinstans synes stundom handläggning av utträdesärenden icke ha skett med erforderlig takt och grannlagenhet. Det har även från andra håll anförts exempel på missförhållanden i tillämpningen. Sålunda synes på sina håll bl. a. praktiseras den metoden att till person, som inställer sig för att anmäla utträde, överlämnas en tryckt skrift, innehållande bl. a. uttalanden om de följder som ur religiös synpunkt anses vara förknippade med att den utträdande ställer sig utanför kyrkans gemenskap. Den omständigheten att dylika meddelanden icke framföres muntligen kan icke undanskymma att det här rör sig mer eller mindre om övertalning eller propaganda. Under alla förhållanden måste förfarandet för dem som anmäler utträde framkalla obehag, och i den mån metoden blir känd av en större allmänhet kan detta inverka återhållande på de personer som eljest bestämt sig för att utträda ur kyrkan.

I belysning av vad nyss anförts synes det numera föreligga anledning att överväga om ej möjlighet bör öppnas för dem, som så önskar, att i annan form än personligt besök hos pastor anmäla utträde ur kyrkan. Närmast till hands ligger den i motionerna anvisade utvägen att medge ett skriftligt förfarande. En sådan reform skulle helt visst, utom att den ter sig naturlig ur synpunkten att skriftlig form vid olika slag av anmälningar och liknande åtgärder alltmera vunnit insteg på olika områden, även innebära den förde-

len att av lokala och andra förhållanden betingade praktiska olägenheter för vissa enskilda undanröjdes. Att anmälans underskrift skall bevitnas av två personer måste, om tillika föreskrives att anmälan skall ske enskilt, anses utgöra tillräcklig garanti för att anmälan tillkommit av fri vilja och är allvarligt menad.

Utskottet hemställde, att riksdagen måtte antaga förslag till lag om ändrad lydelse av 11 § religionsfrihetslagen, enligt vilket den som ville utträda ur kyrkan skulle kunna göra anmälan härom antingen personligen eller också enskilt i egenhändigt undertecknad av två personer bevitnad handling.

I en reservation uttrycktes önskemål om utredning av möjligheterna att utbygga den skriftliga formen för utträdesanmälan i syfte att vinna större garanti för att anmälan grundades på ett självständigt och noga genomtänkt personligt ställningstagande. En möjlighet skulle enligt dessa reservanternas mening vara att föreskrift — delvis i likhet med vad som gällde beträffande testamente — meddelades om att skriftlig anmälan skulle göras enskilt med intyg av två på en gång närvarande vittnen att anmälan gjordes av fri vilja. I en annan reservation hemställdes, att motionerna icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd. Däri hänvisades till den fara för oöverlagda massutträden, som det då förestående ställningstagandet till den kontroversiella frågan om kvinnliga präster kunde framkalla. I denna reservation framhölls tillika, att någon avgörande vikt icke borde fästas vid det under remissbehandlingen framförda, allmänt hållna påståendet att frågan om utträde i många fall icke skulle av pastor ha handlagts med vederbörlig objektivitet.

Riksdagen biföll emellertid utskottets hemställan (rskr 171) och antog alltså för sin del ett förslag till lag om ändrad lydelse av 11 § religionsfrihetslagen, enligt vilket anmälan om utträde skulle göras personligen eller enskilt i egenhändigt undertecknad av två personer bevitnad handling.

I proposition (nr B 25) till 1958 års B-riksdag lät Kungl. Maj:t dels meddela riksdagen att det av samma års A-riksdag antagna förslaget till lag om ändrad lydelse av 11 § religionsfrihetslagen förfallit, enär kyrkomötets samtycke till lagstiftningen ej hunnit inhämtas, dels ock föreslå riksdagen att ånyo antaga förslaget i oförändrat skick. Av propositionen framgick att lagrådet i avgivet yttrande lämnat förslaget utan erinran. På hemställan av första lagutskottet (utlåtande nr B 2) antog riksdagen det genom propositionen framlagda förslaget (rskr B 1).

Genom skrivelse den 28 juli 1958 (nr 3) till 1958 års kyrkomöte lät Kungl. Maj:t inhämta yttrande, huruvida kyrkomötet godkände det av riksdagen antagna förslaget till lagändring. I betänkande (nr 3) i anledning av Kungl. Maj:ts skrivelse och en vid kyrkomötet i ämnet väckt motion (nr 7) hemställde kyrkolagsutskottet, att kyrkomötet ville förklara sig icke kunna godkänna lagförslaget. Denna hemställan bifölls av kyrkomötet.

Kyrkolagsutskottet anförde i betänkandet bl. a. följande.

Propositionen innehåller icke någon uppgift om att någon utredning i ämnet skulle ha verkställts i Kungl. Maj:ts kansli. Till grund för Kungl.

Maj:ts skrivelse till kyrkomötet synes sålunda ligga endast vad som förekommit vid 1958 års A-riksdag. Såsom framgår av den tidigare redogörelsen för tillkomsten av detta ändringsförslag åberopades såsom enda skäl till utskottsmajoritetens ställningstagande, att missförhållanden skulle ha förekommit vid några prästers handläggning av ärenden rörande utträde. Vid behandlingen av lagfrågan synes icke ha förelegat annan utredning än yttranden från ett fåtal remissinstanser. Det förut återgivna uttalandet i lagutskottets utlåtande om att handläggning av utträdesärenden stundom skulle ha skett med erforderlig takt och grannlagenhet har hämtats från ett av dessa remissyttranden, vari gjorts ett allmänt hållet, ej exemplifierat påstående härom. Den andra av lagutskottet mot prästerskapet riktade anmärkningen, att på några håll skulle till utträdessökande ha utdelats en tryckt skrift av, enligt utskottets mening, mindre lämpligt innehåll, härrör ur en icke angiven källa. Nu nämnda, till grund för utskottets lagförslag liggande anmärkningar synes icke ha i någon mån blivit dokumenterade. Det kan erinras om att riksdagens särskilda utskott i sitt över förslaget till religionsfrihetslag avgivna utlåtande anförde, bl. a., att pastor självfallet hade full frihet att, liksom alla andra, verka för sin åskådning; förkunnelse och självavård vore för honom rentav ämbetsuppgifter. Att söka övertala den, som inställt sig för att anmäla utträde ur kyrkan och som icke själv önskade ett personligt samtal, borde icke förekomma. Kyrkolagsutskottet har ej heller kunnat vinna kännedom om att präster vid behandlingen av hörande ärenden gjort sig skyldiga till otillbörliga försök till påverkan.

Den vid kyrkomötet väckta motionen ansluter sig i motiveringen till denna synpunkt. I motionen påtalas det anmärkningsvärda i att det riksdagsbeslut, som ligger till grund för Kungl. Maj:ts skrivelse, icke föregåtts av någon utredning om de vid riksdagen framförda anmärkningarna mot prästerskapet. Motionären anser det uppenbart, att kyrkomötet icke kan godkänna ett lagförslag, som tillkommit på sådant sätt som det föreliggande oavsett dess sakliga innehåll. Kyrkomötet hade fullt fog för att i detta fall hävda kravet på tillfredsställande utredning, innan en ändring av gällande lag genomfördes. Kyrkolagsutskottet är ense med motionären om att genom det av riksdagen redovisade materialet icke kan anses ådagalagt, att prästerskapet misskött sina åligganden i detta hänseende. Även om det av riksdagen anförda skälet för lagändring sålunda icke kan godtagas, finner utskottet likväl att frågan om formen för utträdesanmälan är av sådan vikt, att den bör upptagas till saklig diskussion.

I sitt betänkande nr 20 vid 1951 års kyrkomöte, vilket låg till grund för kyrkomötets godkännande av religionsfrihetslagstiftningen, uphöll sig kyrkolagsutskottet utförligt vid frågan om kyrkans samfundskaraktär och uttalade bl. a.: »Att kyrkan är ett trossamfund eller en bekännelsekyrka innebär att den i sin förkunnelse av evangelium, liksom i utgestaltningen av sina samfundsordningar och sitt samfundsliv, är bestämd av en viss trosform eller bekännelse, den evangelisk-lutherska, men icke att personlig bekännelse är villkor för tillhörighet till kyrkan.» I enlighet härmed kunde utskottet oförbehållsamt acceptera de nya rättsregler, som i lagen uppställts för tillhörigheten till kyrkan beträffande såväl inträde som utträde. I båda fallen syntes ha skapats rättsregler, som på en gång tillgodosåg religionsfrihetens princip och överensstämde med kyrkans samfundskaraktär. I fråga om utträdet ur kyrkan slår nuvarande lagbestämmelser således vakt såväl om friheten att utträda som om den icke mindre viktiga friheten att kvarstanna.

För att detta mål skall kunna nås och garantier skapas för att utträdesanmälan sker fullt frivilligt och är allvarligt menad är det nödvändigt, att anmälan göres under bestämda former. Härom synes enighet råda. Den form,

som nu är föreskriven — personligen framförd utträdesanmälan — synes utskottet helt överensstämma med denna målsättning. Kravet på personlig inställelse markerar vikten av att noga överväga det steg man ämnar ta. Vad angår de psykologiska och praktiska olägenheter, som kan vara förenade med personlig inställelse, såsom tröghet, blyghet och hänsyn till vederbörande präst samt svårigheten för gamla och sjuka att besöka präst, har redan 1953 års riksdag funnit dessa icke vara av avgörande betydelse. Det kan i detta sammanhang erinras om att vid allmänt val röstning — frånsett äkta makes rätt att ingiva valsedel genom andre maken — utföres personligen.

Även om de påtalade psykologiska och praktiska olägenheter, som kan vara förenade med nuvarande förfarande, ej heller enligt utskottets mening bör tillmätas avgörande betydelse, kan givetvis övervägas om det icke finns andra former för utträdesanmälan, som tryggar friheten i enlighet med de förut uppdragna linjerna.

Den i det föreliggande lagförslaget anvisade anordningen att medge, att anmälan skall kunna göras enskilt i egenhändigt undertecknad, av två personer bevittnad handling, synes icke bereda den åsyftade garantien om frihet. Ett skriftligt förfarande förhindrar ingalunda, att vederbörande oöverlagd under inflytande av tillfälliga sinnesstämningar kan komma att begära utträde och att utträdesanmälningar göres gruppvis. Föreskriften, att skriftlig anmälan tillika skall vara bevittnad, torde icke åsyfta annat än en identitetskontroll och ökar icke säkerheten för att olägenheter av berörda slag undvikas. Denna bedömning torde icke ändras därav, att en regel införes om att vittnena å den skriftliga utträdesanmälan — vilken kanske består av en tryckt blankett — intygar, att anmälan göres av fri vilja. En tänkbar möjlighet är att vid ett bibehållande av bestämmelsen om utträdesanmälan vid personligt besök densamma ändras därhän att anmälan alternativt skall kunna göras hos någon borgerlig myndighet eller, beträffande den som är bosatt utom riket, hos svensk beskickning eller svenskt konsulat. Härigenom skulle vissa av de påstådda olägenheterna kunna undanröjas. En ändring av formerna för utträdesanmälan kräver noggrant övervägande och bör föregås av en allsidig och omsorgsfull utredning.

Vid 1959 års riksdag väcktes i frågan sju motioner. I två likalydande motioner (I: 6 och II: 5) hemställdes att riksdagen skulle i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om skyndsamt utredning angående formerna för utträde ur svenska kyrkan samt om framläggande för riksdagen av det förslag som därav föranledes. Två andra likalydande motioner (I: 7 och II: 6) utmynnade i hemställan, att riksdagen skulle hos Kungl. Maj:t anhålla att frågan om utträde ur svenska kyrkan på nytt föres inför kyrkomötet och att proceduren vid utträde förenklas därhän att en bevittnad skriftlig anmälan, insänd per post, skall vara till fyllest och att anmälan om äkta makars utträde skall kunna ske i en och samma skrivelse. I ytterligare två likalydande motioner (I: 38 och II: 52) hemställdes att riksdagen ville antaga förslag till sådan lydelse av 11 § religionsfrihetslagen som antagits av 1958 års B-riksdag. Hemställan av sist angivna innehåll upptogs också i den sjunde motionen (II: 426).

Motionerna hänvisades till behandling av *sammansatt Konstitutions- och första lagutskott*, som däröver avgav utlåtande (nr 2). Utskottet uttalade, att ordningen för utträde ur svenska kyrkan borde ändras så, att anmälan om utträde kunde ske även i annan ordning än vid personligt besök av den

utträdesanmälande hos vederbörande pastor. I anslutning härtill erinrade utskottet om att vid frågans tidigare behandling såväl inom riksdagen som vid kyrkomötet flera olika förslag till en dylik ändrad ordning har framförts. I en av de föreliggande motionerna hade också föreslagits en viss jämkning av det förut förordade skriftliga förfarandet. Ehuru övervägande skäl syntes utskottet tala för att ett skriftligt förfarande i någon form infördes, syntes det utskottet i nuvarande läge vara lämpligt att icke taga slutlig ståndpunkt till huru utträdesformerna borde vara beskaffade för att bäst fylla de krav som från olika synpunkter kunde ställas därpå. Enligt utskottets uppfattning borde i stället det fortsatta arbetet på en reform bedrivas så, att förslag i ämnet utarbetas hos Kungl. Maj:t och därefter förelägges riksdagen och nästa kyrkomöte. Innan så skedde kunde lämpligen framförda förslag underkastas den undersökning och bearbetning, vartill den tidigare behandlingen av frågan gav anledning. Arbetet härmed borde enligt utskottets mening icke behöva bli vidlyftigare än att det kunde utföras inom vederbörande departement. Utskottet hemställde, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla, att förslag till ändrad ordning för utträde ur svenska kyrkan skulle föreläggas riksdagen.

Under återopande av utskottets av riksdagen godkända utlåtande avlät riksdagen den inledningsvis omnämnda skrivelsen den 20 mars 1959 (nr 118).

Utträdesfrekvensen

Några nyligen publicerade uppgifter rörande utträdesfrekvensen må här återges.¹

Antalet utträdde sedan den 1/1 1952

Stift	Antalet invånare	Antalet personer i stiftet som icke tillhör svenska kyrkan	Antalet utträdde sedan den 1/1 1952	%	Redovisningsår
Strängnäs	431 812	6 183	2 137	0,50	1955
Göteborg.....	873 446	14 157	3 256	0,38	1956
Stockholm	1 076 158	32 571	4 576	0,44	1956
Härnösand	432 202	3 390	2 148	0,50	1957
Skara	456 985	5 641	2 282	0,50	1958
Karlstad	397 170	4 434	1 624	0,41	1958
Luleå	500 374	4 069	2 536	(0,24) 0,51	1952 1958
Växjö	537 720	6 517	2 821	(0,28) 0,53	1952 1958
Ärkestiftet	545 152	7 284	3 037	(0,29) 0,56	1952 1959
Visby	55 054	410	290	(0,26) 0,53	1952 1959
Linköping	494 616	6 187	3 263	(0,35) 0,66	1953 1960
Västerås	559 570	13 965	2 803	(0,34) 0,51	1953 1960
				(0,34)	1954
	6 360 259	104 808	30 773	0,49	

¹ Uppgifterna är hämtade från Ove Hassler, Ordningen för utträdet ur kyrkan s. 347 f.

Statistik från Lunds stift saknas. I antalet personer, i stiftet, som icke tillhör svenska kyrkan ingår ett stort antal utlänningar. Antalet utlänningar är störst i Stockholm, Västerås och Göteborgs stift.

Justitiedepartementets promemoria

Efter redogörelse för äldre rätt, nuvarande bestämmelser och tidigare reformförslag m. m. framhålles i promemorian, att kravet på personligen framförd anmälan om utträde ur svenska kyrkan har vid de tillfällen, då frågan om formerna för utträdesanmälan tidigare övervägts inom riksdagen och kyrkomötet, motiverats främst med att genom personlig anmälningskyldighet erhålles garanti för att anmälan bygger på ett fritt avgörande och är allvarligt menad. Det har framförts farhågor för att, därest ett skriftligt anmälningsförfarande tillåtes, den enskilde skulle kunna bli utsatt för påtryckningar att, eventuellt tillsammans med andra, underteckna en anmälan om utträde, även då han själv icke kommit fram till ett bestämt personligt ställningstagande.

Såsom skäl för att medge skriftlig form har å andra sidan anförts att kravet på personlig inställelse är ägnat att försvåra utträdet och därför icke förenligt med en konsekvent genomförd religionsfrihet. Det har sålunda gjorts gällande att risk finns att utträdessökande kan bli utsatt för övertalningsförsök och påtryckningar vid sin inställelse hos pastor. Även eljest har psykologiska faktorer — såsom tröghet, blyghet och hänsyn till vederbörande präst — ävensom praktiska svårigheter, som i många fall till följd av lokala förhållanden eller eljest kan uppkomma för de enskilda, antagits kunna försvåra utträdet.

Såväl A- som B-riksdagen år 1958 godtog de skäl som anförts för att vid sidan av den personliga anmälningsformen för utträde ur svenska kyrkan införa skriftlig anmälningsform. Då frågan därefter togs upp vid 1958 års kyrkomöte anmärkte kyrkolagsutskottet bland annat, att vid riksdagsbehandlingen icke förelegat annan utredning i ärendet än yttranden från ett fåtal remissinstanser. Däri hade väl framförts vissa anmärkningar mot prästerskapets handläggning av utträdesärenden, men dessa anmärkningar hade icke i någon mån blivit dokumenterade. Utskottet hade ej heller kunnat vinna kännedom om att präster vid behandling av hithörande ärenden gjort sig skyldiga till otillbörliga försök till påverkan.

När dåvarande chefen för justitiedepartementet, statsrådet Lindell, i kyrkomötet argumenterade för införande av skriftlig anmälningsform, underströk han emellertid att frågan, huruvida obehöriga påtryckningar förekommit, ej borde tillmätas avgörande betydelse i sammanhanget. Han fäste i stället vikt vid dels den praktiska synpunkten, att spärregler som kunde innebära olägenheter särskilt för sjuka och gamla inte i något fall borde upprätthållas i lagstiftningen om intę behovet vore klart och otvetydigt dokumenterat och dels den principiella synpunkten att det vore otillfredsställande att

en person som ville utträda ur statskyrkan över huvud taget skulle vara tvungen att inställa sig för en representant för denna kyrka.

Med hänsyn till vad departementschefen sålunda anfört har det ej ansetts erforderligt att i ärendet närmare undersöka i vad mån det till äventyrs funnits fog för uppgifterna om att obehöriga påtryckningar skulle ha förekommit. De praktiska och principiella synpunkter som framförts synes enligt promemorian innefatta tillräckligt motiv för att den som icke önskar kvarstå i kyrkan bör ha möjlighet att göra anmälan om utträde på annat sätt än genom personligt besök hos församlingsprästen. Av de former som under ärendets tidigare behandling övervägts synes skriftlig bevitnad anmälan vara att föredraga. Att bibehålla kravet på personlig inställelse men medgiva att denna sker inför någon borgerlig myndighet anses i promemorian vara en konstlad ordning. Såsom skett i det tidigare av riksdagen antagna förslaget bör emellertid uttryckligen stadgas, att den skriftliga anmälan skall ske enskilt. Något undantag för äkta makar synes icke böra ifrågakomma.

På grund härav föreslås i promemorian sådan ändring av 11 § religionsfrihetslagen att anmälan om utträde ur kyrkan skall göras antingen personligen eller också enskilt i egenhändigt undertecknad, av två personer bevitnad handling. Förslaget överensstämmer med det av 1958 års riksdagar antagna förslaget.

Yttrandena

Förslaget har i princip tillstyrkts eller lämnats utan erinran av *huvudrätten för Övre Norrland, kammarkollegiet, statistiska centralbyrån, länsstyrelserna i Östergötlands, Jönköpings, Kronobergs, Göteborgs och Bohus, Örebro, Jämtlands och Norrbottens län, Uppsala domkapitel (majoriteten), Skara, Karlstads, Luleå och Visby domkapitel, en ledamot av Linköpings domkapitel, en minoritet inom Strängnäs domkapitel, en ledamot av Stockholms domkapitel, universitetskanslern, en minoritet inom teologiska fakulteten i Lund, uppboordsorganisationskommittén, Svenska prästförbundet, Frikyrkliga samlingskommittén, Frälsningsarmén, Evangeliska fosterlandsstiftelsen, Förbundet för religionsfrihet, kyrkofullmäktige i Luleå domkyrkoförsamling, kyrkofullmäktige i Gällivare församling, en minoritet inom kyrkofullmäktige i Malmö kyrkliga samfällighet och en kyrkobokföringsinspektör i Lunds stift. Diakonistyrelsen (majoriteten)* har icke heller något att erinra mot skriftlig utträdesform, därest den på visst sätt utbygges till vinnande av större skydd för den personliga integriteten. En liknande ståndpunkt intages av *en minoritet inom Göteborgs domkapitel samt kyrkofullmäktige i Piteå landsförsamling.*

Filadelfiaförsamlingen i Stockholm förklarar, att det ur församlingens synpunkt är ganska likgiltigt, om förslaget genomföres eller icke, men framhåller, att nuvarande ordning icke är förenlig med en konsekvent genomförd religionsfrihet.

Vissa remissorgan tillkännager en tveksam hållning till förslaget utan att vilja motsätta sig dess genomförande. Hit hör *Svea hovrätt, överståthållarämbetet, Härnösands och Västerås domkapitel, teologiska fakulteten i Uppsala (majoriteten), en ledamot av Lunds domkapitel och en kyrkobokföringsinspektör i Lunds stift.*

Förslaget avstyrkes av *hovrätten över Skåne och Blekinge, justiti kanslersämbetet, länsstyrelsen i Malmöhus län, Linköpings domkapitel (majoriteten), Strängnäs domkapitel (majoriteten), Stockholms domkapitel (majoriteten), Göteborgs domkapitel (majoriteten), Lunds domkapitel (majoriteten), Växjö domkapitel, teologiska fakulteten i Lund (majoriteten), en minoritet inom teologiska fakulteten i Uppsala, en minoritet inom diakonistyrelsen, Svenska pastoratens riksförbund, kyrkofullmäktige i Malmö kyrkliga samfällighet (majoriteten) och en kyrkobokföringsinspektör i Lunds stift.*

De tillstyrkande remissorganen har i stor utsträckning nöjt sig med att i korthet tillkännage sin ståndpunkt till förslaget. En del av dem har dock närmare utvecklat sin syn på frågan om formen för utträde ur kyrkan. *Länsstyrelsen i Kronobergs län* uttalar sålunda, att det är självklart att — även om några missförhållanden av innebörd att präster otillbörligen sökt påverka personer som anmält utträde ur svenska kyrkan icke kunnat direkt påvisas — det för många människor kan vara förenat med obehag att muntligen framföra en ansökan om utträde. Den vid 1958 års kyrkomöte av kyrkolagsutskottet åberopade jämförelsen mellan personlig anmälan om utträde ur svenska kyrkan och det personliga förfarandet vid röstning till allmänna val är enligt länsstyrelsens mening illa vald, eftersom röstningen är hemlig och man alltså icke behöver deklarerat sin uppfattning muntligen. Gentemot påståendet att en skriftlig anmälningsform skulle komma att föranleda oöverlagda anmälningar om utträde, invänder länsstyrelsen att, om vederbörande vid ytterligare eftertanke skulle ångra sitt handlande, möjlighet finns för honom att söka återinträde i svenska kyrkan. *Länsstyrelsen i Jämtlands län* anser att de praktiska och principiella synpunkter som anförts för införande av jämväl skriftlig form för anmälan om utträde ur svenska kyrkan innefattar tillräckliga motiv för den föreslagna lagändringen. Att bibehålla den personliga anmälningskyldigheten såsom den enda möjligheten att vinna önskat utträde ur kyrkan måste vara ägnat att försvåra utträdet och kan därför icke anses vara förenligt med en konsekvent genomförd religionsfrihet. *Kammarkollegiet* uttalar, att det med hänsyn till de principer, på vilka religionsfrihetslagen bygger, icke synes vara något att erinra mot den föreslagna skriftliga utträdesformen. *Två ledamöter av teologiska fakulteten i Lund* finner det självklart, att den föreslagna ordningen för utträde ur svenska kyrkan kommer att öka friheten och minska riskerna för psykisk ofrihet. En liknande ståndpunkt tillkännages av *en kyrkobokföringsinspektör i Lunds stift.*

Frikyrkliga samarbetskommittén erinrar om att kommittén i yttrande till

första lagutskottet vid 1958 års A-riksdag haft tillfälle uttrycka sin principiella uppfattning beträffande reglerna för tillhörighet till svenska kyrkan och vill fördenskull, i nu förevarande sammanhang, i stort sett begränsa sig till att hänvisa till detta yttrande. Samarbetskommittén finner emellertid anledning att ytterligare understryka, att dess ställningstagande då var och alltjämt är grundat på principiella överväganden. Enligt samarbetskommitténs mening är det ur principiella synpunkter ytterst angeläget, att inga andra svårigheter förorsakas de utträdande än sådana som kan motiveras med en önskan att erhålla fullgoda garantier för att ovidkommande hänsyn ej blir avgörande vid beslutet att utträda. Samarbetskommittén framhåller vidare att de i det tidigare yttrandet redovisade bristerna som ur praktiska synpunkter vidlåder den nuvarande bestämmelsen fortfarande äger giltighet.

Förbundet för religionsfrihet betraktar den föreslagna lagändringen som välmotiverad men förhållandevis betydelslös. Det synes förbundet svårt att förstå den oro som tycks ligga bakom det från kyrkligt håll framförda önskemålet, att »skydda friheten att kvarstå i kyrkan». Förbundet frågar sig, om kyrkan med denna motivering verkligen vill försöka hålla kvar dem som av en eller annan anledning inte vill eller kan besöka pastorsexpeditionen men väl kan tänkas göra en skriftlig utträdesanmälan. Det enligt förbundets mening i princip enda tillfredsställande systemet, vars införande förbundet dock tror kommer att dröja många år, är att var och en som önskar vara medlem i något trossamfund, skall anmäla eller begära sitt inträde i detta samfund. I avvaktan därpå föreslår emellertid förbundet redan i detta sammanhang att anmälan eller ansökan om inträde i svenska kyrkan jämväl skall få göras skriftligt. Förbundet anser ej att ett sådant förfarande skulle vara ägnat att hota vederbörandes frihet att stå kvar utanför kyrkan.

En ledamot av Strängnäs domkapitel anser, att kravet på personlig inställelse såsom skydd för den personliga integriteten bygger på den förutfattade meningen, att flertalet av dem som önskar utträda ur svenska kyrkan icke skulle vara kapabla till ett självständigt avgörande utan lätt påverkbara för agitation om utträde ur kyrkan. Liksom man bör taga avstånd från obefogade anklagelser mot präster för påstådda försök att påverka personer, som vill utträda ur kyrkan, bör man icke bygga på ett antagande, att agitation för utträde kommer att organiseras. Ledamoten tillägger att anledning saknas att ifrågasätta den enskildes förmåga till självständigt tänkande och handlande, varför skäl saknas att försvåra ett utträde ur kyrkan för dem som så önskar.

Skara domkapitel erinrar om att den svenska kyrkan genom behandlingen av den s. k. biskopsmotionen vid 1929 års kyrkomöte kan sägas ha bejakat den religiöst motiverade folkkyrkans idé och därmed negerat uppfattningen av svenska kyrkan såsom en gren av statens verksamhet. Kyrkans beaktelsekaraktär fastslogs också i ett uttalande i den proposition, varige-

nom förslaget till religionsfrihetslag förelades 1951 års riksdag. Domkapitlet ser det föreliggande förslaget som ett led i en utveckling, som inaugurerades vid 1929 års kyrkomöte, sanktionerades genom 1951 års religionsfrihetslag och enligt domkapitlets förhoppning kommer att med tiden allmer gestalta svenska kyrkan efter bekännelsekyrkans ideal. Det synes domkapitlet ur denna synpunkt vara riktigt att avskaffa allt som kan ge en skynt av berättigande åt uppfattningen, att lagstiftningen avser att försvåra utträde ur svenska kyrkan. Ehuru detta varit det huvudsakliga skälet till domkapitlets tillstyrkan, berör domkapitlet ytterligare ett skäl. I pressen har, enligt vad domkapitlet har sig bekant, förekommit kritik mot den objektivitet och det tillmötesgående, varmed prästerskapet behandlat de utträdesökande. Kritiken har utgått från den enligt domkapitlets mening riktiga uppfattningen av prästen såsom i första hand förkunnare och försvarare av den tro hans samfund bekänner. Utifrån denna uppfattning har kritiker-na funnit det stötande, att prästen vid handläggningen av utträdesärenden måste avsäga sig denna uppgift. Om den föreslagna lagändringen genomföres, torde de allra flesta utträdesärenden komma att handläggas skriftligen, varigenom det opersonliga i handläggningen kommer att te sig mindre stötande.

En ledamot av Strängnäs domkapitel betonar, att svenska kyrkan icke på något sätt bör försvåra utträdet ur dess gemenskap. Av största vikt är, att kyrkans karaktär av trossamfund på allt sätt hävdas. Endast genom förkunnelse, gudstjänstliv och själavård kan människor inlemmas och bevaras i kyrkans gemenskap. Kyrkan kan icke i längden vara betjänt av att personer, som i praktiken står utanför densamma dock formellt tillhör kyrkan och kan utöva inflytande på kyrkans angelägenheter. *En ledamot av Stockholms domkapitel* uttalar, att kyrkan icke kan ha något intresse av att som medlemmar kvarhålla personer, som önskar utträda men av skilda praktiska orsaker har svårt att fullgöra personlig inställelse i samband med utträdesanmälan på grund av olägliga kommunikationer, för vederbörande olämpliga öppethållandetider eller andra liknande skäl.

Uppsala domkapitel (majoriteten) anser frågan om formen för utträde vara helt av praktisk och psykologisk art. De enda motiv som kan anföras för en ändring av nuvarande ordning, är att personlig inställelse hos pastor i vissa fall kan vara förenad med praktiska olägenheter eller vålla obehag, omständigheter som verkar försvårande för utövningen av friheten att utträda. Det blir en bedömningsfråga, huruvida borttagandet av detta hinder innebär en så stor fördel, att den uppväger de nackdelar som följer med införande av en skriftlig anmälan, vilken även om den skall ske enskilt, kan utnyttjas i en propaganda för kollektivt utträde, som gör våld på den enskildes frihet att kvarstanna i kyrkan. Ehuru domkapitlet icke blivit övertygat om att den föreslagna ordningen skulle bättre än den nuvarande tillgodose religionsfrihetens krav, anser det inte heller riskerna vid en ändring vara så stora, att kyrkan bör fasthålla vid ordningen med enbart personlig

inställelse, när denna för en utbredd opinion torde ha kommit att framstå såsom onödigt försvårande för utträde. Domkapitlet tillstyrker därför förslaget.

Luleå domkapitel har sig icke bekant, att nu gällande ordning för utträde inneburit några olägenheter och anser det därför i och för sig föga påkallat att så snart efter religionsfrihetslagen ändra formerna för utträde. Men då det icke kan vara svenska kyrkans önskan att som sin medlem kvarhålla någon, som icke själv vill tillhöra kyrkan, eller att försvåra vederbörandes utträde ur svenska kyrkan, synes inga principiella invändningar kunna resas mot den föreslagna förändringen. För att förstärka den enskildes skydd mot agitation till förmån för massutträde föreslår domkapitlet, att skriftlig anmälan icke skall antecknas i kyrkoböckerna förrän efter en viss respittid, varigenom tillfälle skulle beredas den som utsatts för obehörig påtryckning att återkalla sin anmälan, samt att bekräftelse på mottagen utträdesanmälan skall tillställas avsändaren.

Karlstads domkapitel, som icke har något att erinra mot förslaget, framhåller, att om det skulle visa sig att den föreslagna formen för utträde icke skulle ge tillräckligt skydd för friheten att kvarstanna i kyrkan, frågan om utträdesformerna bör upptagas till förnyat övervägande.

Svenska prästförbundet anser, att frågan om formen för utträdesanmälan bör lösas efter principer som så långt det är möjligt skyddar den enskilde i ett så viktigt ställningstagande som det här gäller och som har konsekvenser beträffande kyrkans tjänster (dop, konfirmation, vigsel, jordfästning). Vid val av form för utträde är det därför angeläget, att formen blir sådan att ett verkligen fritt och på personlig övertygelse fotat avgörande ej alltför lätt omintetgöres genom påverkan, som ej är förenlig med religionsfrihet i djupare mening. Förbundet finner emellertid, att ingen form ger garantier mot sådan obehörig påverkan av den enskilde. Redan den nuvarande ordningen ger rum för sådan påverkan, och risken för påverkan torde icke bli mindre om skriftlig utträdesanmälan blir en möjlighet. Det avgörande måste till slut bli den enskildes mogna omdöme och förmåga av självständigt ståndpunktstagande. Då garantier sålunda icke lagstiftningsvägen torde kunna skapas beträffande skydd mot påverkan från obehörigt håll, då den personliga inställelsen inför pastor på sina håll uppfattats som en bestämmelse ägnad att försvåra för människor att följa sin övertygelse, och då förslaget om lagändring anses av såväl statsmakterna som en bred opinion ligga i linje med religionsfrihetslagens intentioner, tillstyrker förbundet, att den föreslagna lagändringen genomföres.

Diakonistyrelsen (majoriteten) erinrar om att svenska kyrkans ansvar och förpliktelser mot envar utan inskränkningar fått sitt historiskt framvuxna uttryck i kyrkans yttre organisation och att detta för kyrkan framstår som ett värde, som hon icke vill uppge. Om kyrkan endast fick omfatta sådana medlemmar som anmält sin villighet att tillhöra henne, skulle svenska kyrkan förvandlas från en folkkyrka till en förenings- eller sektkyrka, en förvandling som icke är en nödvändig följd av religionsfrihetsprincipen. Å and-

ra sidan måste varje moment av tvång, som förbindes med kyrkotillhörigheten, skada kyrkans möjlighet att fritt erbjuda evangelium. Då den nuvarande ordningen, såsom framgår av riksdagens handläggning av ärendet, kan uppfattas såsom ett hinder för den enskildes fria ställningstagande, synes med hänsyn till de motiv, som var grundläggande för den s. k. biskopsmotionen vid 1929 års kyrkomöte, inga principiella hinder kunna resas mot den föreslagna förändringen i och för sig. Diakonistyrelsen kan dock icke finna, att det andra intresse som av kyrkomötet betonats, nämligen värnandet av den enskildes fria prövningsrätt, blivit tillfyllest tillgodosett endast genom föreskriften att anmälan om utträde skall ske enskilt. Styrelsen vill härvid framhålla, att man på ett annat område, där den personliga inställelsen är regel, medgivit undantag, men då föreskrivit en viss garanti för frivilligkaraktären av den bevittnade handlingen. I detta sammanhang hänvisar styrelsen till 63 § lagen om val till riksdagen, vari formerna för valsedelsförsändelse regleras. Styrelsen påpekar vidare, att då anmälan om utträde sker vid personlig inställelse den som gör anmälan har rätt att erhålla bevis om att anmälan blivit mottagen. Då skriftlig anmälan inges, torde därför böra påfordras, att ett bevis om att denna inkommit tillställes avsändaren. Det torde ankomma på närmare utredning att pröva även andra tänkbara former för att tillgodose det intresse, som styrelsen velat framhålla. En liknande ståndpunkt intager *två ledamöter av Göteborgs domkapitel och kyrkofullmäktige i Piteå landsförsamling*.

Såsom förut framgått, intager vissa remissorgan en tveksam hållning till förslaget utan att dock avstyrka detsamma. *Svea hovrätt* erinrar om att den nuvarande lagstiftningen varit gällande en förhållandevis kort tid och att den föregåtts av en ingående utredning. Med hänsyn härtill och till att större olägenheter med det nuvarande systemet icke visats föreligga, finner hovrätten det vara tveksamt huruvida man på detta sätt bör vidtaga ändringar i lagstiftningen. Den väckta frågan synes hovrätten nämligen med fördel kunna behandlas av den kommitté som utreder förhållandet mellan stat och kyrka. Hovrätten finner emellertid att de under frågans tidigare behandling i riksdagen och kyrkomötet uttalade farhågorna beträffande den skriftliga anmälningsformen i viss mån har överskattats. Utträde ur svenska kyrkan torde hittills icke ha förekommit i större omfattning, och någon massagitation för utträde ur kyrkan synes ej ha förevarit. Även om hovrätten ställer sig tveksam till lämpligheten av att frågan om formerna för utträde nu tages upp till särbehandling, anser sig hovrätten, under hänvisning till det sist sagda, icke böra avstyrka den föreslagna lagändringen.

Överståthållarämbetet erinrar för sin del om att tidigare förslag om att utträdesanmälan skulle få ske skriftligt har avvisats under hänvisning till att personlig inställelse är nödvändig för att garantier skall vinnas, att anmälan sker fullt frivilligt och är allvarligt menad. Ämbetet ifrågasätter icke heller annat än att ett bibehållande av kravet på personlig inställelse bäst skulle överensstämma med denna uppfattning. Icke heller synes

det ämbetet omotiverat att ordningen för utträde ur kyrkan är sådan, att medlemmens slutliga beslut att utträda skall ske vid ett personligt sammanträffande med en representant för kyrkan. Härvid kan den som önskar anmäla utträde bland annat få upplysning om de rättsliga verkningar ett utträde i olika avseenden har, exempelvis beträffande skyldigheten att betala skatt, rösträtten vid kyrkofullmäktigval, rätten att anlita präst för olika kyrkliga förrättningar m. m. Ämbetet hyser likväl förståelse för de skäl som föranlett framställningarna om att möjlighet skall tillskapas att anmäla utträde i annan ordning än den nuvarande. Ämbetet ifrågasätter emellertid om det framlagda förslaget i tillräcklig grad beaktar den förut antydda uppfattning som var normgivande då de nuvarande reglerna tillkom.

Härnösands domkapitel anser, att gällande ordning med personlig anmälnings skyldighet kan utgöra ett skydd för den enskildes samvete mot obehöriga påtryckningar. Den står därför i bästa överensstämmelse med religionsfrihetens princip. Domkapitlet har heller icke kunnat finna, att denna ordning fungerat otillfredsställande. När krav med allt större kraft rests på införande av en alternativ möjlighet till skriftlig anmälan, har frågans vikt enligt domkapitlets mening överdimensionerats. En smidig tillämpning av gällande ordning kan utan tvivel eliminera de såsom motiv för en lagändring ofta anförda praktiska svårigheterna för gamla och sjuka att besöka pastor. Då den gällande ordningen emellertid i vida kretsar synes uppfattas, icke som ett skydd för den enskildes samvete utan som en inskränkning av den religiösa friheten och en önskan från kyrkans sida att genom restriktiva bestämmelser motverka en utveckling mot full religionsfrihet, vill domkapitlet icke motsätta sig att detta irritationsmoment borttages genom införande av den föreslagna skriftliga anmälningsformen. *Västerås domkapitel*, som icke anser att ändringsförslaget blivit på övertygande sätt motiverat eller att riskerna med skriftlig utträdesanmälan eliminerats, vill icke heller motsätta sig förslagets genomförande, eftersom det icke ligger i kyrkans intresse att försvåra utträdet för de medlemmar, som önskar lämna henne.

Teologiska fakulteten i Uppsala (majoriteten) anser, att den föreslagna skriftliga utträdesformen icke kommer att tillgodose den enskildes integritet bättre än det nuvarande systemet utan endast att förskjuta frågeställningen. Under det att med gällande regel den enskilde i extrema fall kan utsättas för otillbörlig påverkan att kvarstanna i kyrkan, kan den enskilde med den föreslagna ordningen likaledes i extrema fall utsättas för otillbörlig påverkan att utträda ur kyrkan.

Många av styckande remissinstanser menar, att nuvarande ordning fungerat i stort sett väl och att behovet av lagändring därför är ringa. *Justitiekanslersämbetet* yttrar, att enligt allmänt iakttagen uppfattning ändring ej vidtages i bestående lag, med mindre tydligt behov därav kan anses ådagalagt. Huruvida ett sådant behov verkligen är för handen i förevarande fall, synes ämbetet tvivelaktigt. I saknad av närmare upplysningar

om de omständigheter som första lagutskottet vid 1958 års A-riksdag anförde till stöd för en lagändring förefaller det ämbetet vanskligt att bedöma betydelsen därav. De olägenheter som ur praktisk och psykologisk synpunkt uppgivits följa av den nuvarande ordningen framträder enligt ämbetets mening ej heller särskilt starkt. Ämbetet finner det naturligen ej möjligt att med någon större grad av säkerhet förutse vilken verkan som skulle inträda av en lagändring sådan som den föreslagna. Ämbetet ifrågasätter likväl om icke det föreliggande spørsmålets betydelse överskattats och håller för kanske mest sannolikt att — vare sig nuvarande form för utträde bibehålles eller skriftlig anmälan tillåtes — den enskildes handlande i fråga om kyrkotillhörigheten blir tämligen likartat. I så fall — menar ämbetet — skulle den föreslagna ändringen kunna godtagas och det i och för sig angelägna önskemålet att undvika fortsatt meningsskifte på denna punkt vinnas. Även med beaktande av dessa omständigheter finner ämbetet dock för sin del sådan tvekan föreligga om lämpligheten av den föreslagna ändringen, att ämbetet med hänsyn härtill och på grund av det till synes ganska ringa behovet av en lagändring närmast ställer sig avrådande till förslaget. Om remissvaren i ärendet skulle ge en annan bild av läget, kan emellertid en ändring för ämbetet framstå såsom mera påkallad.

Länsstyrelsen i Malmöhus län framhåller, att de uttalanden angående vissa missförhållanden i samband med tillämpningen av den nuvarande bestämmelsen om utträdesanmälan, vilka gjorts under ärendets tidigare behandling, är allmänt hållna och icke innefattar något konkret exempel på fall då sådana missförhållanden skulle ha förekommit. I den remitterade promemorian har icke heller redovisats någon utredning på denna punkt. Det föreligger således icke något material för en bedömning av huruvida med hänsyn till missförhållanden i samband med tillämpningen av gällande bestämmelse denna kan anses vara olämplig. Länsstyrelsen kan för sin del icke finna att vad som i promemorian anförts till stöd för den däri föreslagna lagändringen — utgörande endast vissa principiella och allmänt hållna praktiska synpunkter — har sådan tyngd att det uppväger de skäl som vid det tidigare ställningstagandet till frågan lagts till grund för bestämmelsen att för utträde ur svenska kyrkan fordra personlig anmälan.

Liknande synpunkter framföres också i andra remissvar. *Linköpings domkapitel (majoriteten)* finner det tillfredsställande, att den kritik mot prästerskapets sätt att handlägga utträdesärenden, som i tidigare sammanhang framförts, icke i promemorian åberopats som skäl för lagändring. Då det förmenta missförhållandet icke ansetts sådant, att en särskild undersökning varit erforderlig, synes detta tala för att de hittillsvarande lagreglerna fungerat väl och varit tillräckliga. I den personliga anmälningskyldigheten har man hittills sett en garanti för att utträdesrätten icke missbrukas och användes för olämplig personlig påverkan i en sak, som bör vara vars och ens samvetsangelägenhet. Erfarenheterna av religionsfrihetslagens tillämpning synes ha varit goda och verkat utjämnande mellan samfunden och det skulle vara till men för detta samförstånd, om en lagändring skulle med-

föra en annan effekt än hittills. *Stockholms domkapitel (majoriteten)* anser, att de skäl för personlig inställelse, som ansågs avgörande vid religionsfrihetslagens tillkomst, fortfarande äger giltighet. Det har ej visats, att nuvarande ordning inneburit några allvarliga olägenheter för dem som önskat utträda. I huvudsak samma bedömning göres av bl. a. *Lunds domkapitel (majoriteten)*, *teologiska fakulteten i Lund (majoriteten)* och *en minoritet inom teologiska fakulteten i Uppsala*.

I flera avstyrkande remissvar upptages de praktiska och principiella skäl, som i promemorian anförts till stöd för lagändring, till behandling. *Växjö domkapitel* anser, att sjuka eller svaga personer eller sådana människor, som eljest icke förmår att infinna sig personligen, bör få anmäla sitt utträde ur kyrkan genom sådan skriftlig handling, som avses i promemorian. En liknande ståndpunkt intager *Lunds domkapitel* och *Linköpings domkapitel*. *Teologiska fakulteten i Lund (majoriteten)* anser däremot icke skriftlig utträdesform böra öppnas ens för sjuka och gamla. Svårigheter för sjuka och gamla att iakttaga personlig inställelse förelåg även vid religionsfrihetslagens tillkomst utan att särskild hänsyn härtill togs. Någon klagan från gamla och sjuka över nuvarande ordning har icke förmärkts. Utträdesanmälan kan förutsättas vara en engångshandling, medan t. ex. riksdagsmannaval, vid vilka personlig inställelse av gamla och sjuka i regel också kräves, förekommer ofta.

Vad angår det principiella skäl, som åberopats till stöd för lagändring, vitsordar *Linköpings domkapitel (majoriteten)*, att hänsyn till vederbörande präst kan innebära ett psykologiskt hinder för en församlingsbo att göra ett besök på hans expedition för att anmäla utträde ur kyrkan. Domkapitlet är emellertid icke övertygat om att detta kan vara skäl nog för en genomgripande lagändring. Mot det principiella skälet för lagändring invänder *teologiska fakulteten i Lund (majoriteten)*, att detta skäl icke tillmättes avgörande betydelse vid tillkomsten av nuvarande lag, ehuru situationen då var densamma som nu. Fakulteten understryker dessutom, att prästerna anmodats att icke på något sätt uttrycka någon egen mening i utträdesärenden utan handlägga dem på ungefär samma sätt som kyrkobokföringsärenden. *Lunds domkapitel (majoriteten)* bedömer den framförda principiella synpunkten som föga hållbar. Även utanför kyrkan stående personer kommer ofta i beröring med präster i olika sammanhang, särskilt i frågor rörande kyrko- och folkbokföringen, utan att det medfört eller behövt medföra komplikationer av något slag. På större pastorexpeditioner behöver för övrigt ej anmälan göras personligen till präst utan kan göras till någon som har att i kyrkobokföringsärenden biträda pastor. Om man det oaktat anser det påtalade förhållandet som en olägenhet, kan den undanröjas därigenom, att den personliga inställelsen medgives alternativt kunna ske inför borgerlig myndighet. Ändringsförslaget betecknar utan vidare motivering detta som en konstlad ordning. Eftersom den mottagande tjänstemannen i intetdera fallet har rätt att kommentera ställningstagandet, är det enligt domkapitlets mening svårt att se, vari det onaturliga skulle bestå. Även *Växjö*

domkapitel intager en liknande ståndpunkt och anser, att frågan om rätt att anmäla utträde inför borgerlig myndighet icke i promemorian underkastats den allvarliga prövning som den förtjänar. Kan en sådan rätt lagfästas, bortfaller argumentet, att en person som vill utträda ur kyrkan skall vara tvungen att inställa sig inför en representant för denna. Med hänsyn till de tekniska svårigheter, som är förenade med skriftlig anmälan, anser *hovrätten över Skåne och Blekinge* det vara bättre att införa möjlighet till personlig anmälan hos någon borgerlig myndighet. Detta kan enligt hovrättens mening icke anses som någon konstlad ordning. Om man vill undvika det obehag för den utträdesanmälände som det anses innebära att inställa sig hos pastor och även underlätta för en del sjuka och gamla att göra anmälan, synes det ligga närmare till hands att ersätta denna personliga inställelse med att annan myndighet mottar och bestyrker den anmälan, som då måste skickas in till kyrkobokföraren, än att detta bestyrkande sker med vittnen. Genom att man bibehåller kravet på inställelse hos någon myndighet bevaras skyddet för den enskilde mot obehörig påverkan. Närmast torde länsstyrelser och häradsskrivare kunna ta emot sådana anmälningar, men intet hindrar att man gör kretsen vidare och däri inbegriper föreståndare vid ålderdomshem, sysslomän vid sjukhus och andra så att några större praktiska hinder för att göra anmälan icke kvarstår. Även andra remissorgan hyser sympatier för alternativet att tillåta personlig anmälan inför borgerlig myndighet och anser därför att denna utväg bör närmare undersökas. Hit hör *Linköpings domkapitel (majoriteten)*, *Göteborgs domkapitel (majoriteten)* och *Svenska pastoratens riksförbund*.

Ett huvudmotiv för många avstyrkande remissorgan är, att den skriftliga utträdesformen erbjuder ett sämre skydd för den personliga integriteten än personlig utträdesanmälan. *Linköpings domkapitel (majoriteten)* väger mot varandra den även av domkapitlet hävdade uppfattningen, att utträdet ur kyrkan ej på något sätt skall oriktigt förhindras eller försväras, och den lika viktiga principen, att garantier skapas för att utträdesrätten icke missbrukas eller användes på sådant sätt, att den påverkar det personliga ställningstagandet. Domkapitlet framhåller att den frihet det gäller att värna om är av tvåfaldig art: friheten att utträda och friheten att kvarstanna i kyrkan, och att den senare icke är mindre viktig än den förra. Ingen tvekan kan emellertid, enligt domkapitlets mening, råda därom, att största möjliga frihet i religiöst avseende måste beredas individen. Om religionsfriheten slagit igenom på den samhällseliga lagstiftningens område, så måste den i ännu högre grad vara önskvärd från trossamfundets synpunkt. De religiösa värden som kyrkan har att erbjuda den enskilde medborgaren är icke av den arten, att de skulle vilja bygga på eller behöva räkna med någon tvångsanslutning av något slag. Visserligen måste man från kyrkans sida alltid förutsätta att statsmakten känner det som sin uppgift att ta värd om kyrkan och därför inta en positiv ställning till religionen, men å andra sidan måste det alltid förbli ett kyrkans intresse att inget intrång sker i individens religiösa frihet. Det ligger likaväl i kyrkans som i statens intresse

att så långt som möjligt avlägsna varje anledning till irritation eller konflikt i fråga om religionsfriheten, även om hänsyn också alltid måste tagas till den egenartade relation som sedan äldre tid består mellan staten och kyrkan. Domkapitlet finner emellertid icke, att garanti för ett verkligt personligt ståndpunktstagande kan vinnas genom den skriftliga utträdesanmälan, i den form den nu är föreslagen i promemorian. Ändringsförslaget kan ej ge skyddet för den enskilde att hävda sin egen personliga mening, då det ej kan förhindras, att utträdesanmälningar hopsamlas eller förmedlas till adressaten av ovidkommande personer, som därvid tilltvingar sig vetenskap om vederbörandes ståndpunktstagande.

Växjö domkapitel anser att den utformning som gällande lag har erhållit är i stora drag riktig. Religionsfriheten behandlas här under två aspekter: den gäller dels svensk medborgares rätt till fritt utträde ur svenska kyrkan utan skyldighet för denne att tillhöra annat kristet eller religiöst samfund och dels hans rätt att tillhöra svenska kyrkan och där bruka de nådens medel som kyrkan förvaltar. Domkapitlet framhåller att i intetdera fallet bör den enskilde få utsättas för obehörig påverkan, som avser att förmå honom till utträde ur kyrkan eller till förblivande i dess gemenskap. Den i promemorian framlagda ordningen för utträde ur svenska kyrkan innebär utan tvivel en viss garanti mot obehörig påtryckning. Även vid val av denna form kan emellertid ett sådant organiserat utträde, som varken gällande lag eller den i promemorian föreslagna ordningen önskar underlätta, anordnas utan större svårighet. Samma blyghet som ansetts kunna hindra en enskild person att personligen inställa sig på pastorsexpeditionen, kan i annat sammanhang direkt utnyttjas, nämligen på sådant sätt att den enskilde icke vågar säga nej till obehöriga inviter.

Lunds domkapitel (majoriteten) uttalar, att de skäl som ligger till grund för nuvarande utträdesordning icke gjorts till föremål för ny granskning, än mindre gendrivits. Enligt domkapitlets mening är det icke heller möjligt att fränkänna dem vikt och betydelse. Medges skriftlig anmälan om utträde, blir det otvivelaktigt lättare för grupper eller enskilda att öva otillbörlig påtryckning, så att vederbörandes personliga inställning tränges undan eller ställningstagandet bestämmas av ovidkommande hänsyn. Det kan icke bestridas, att ett sådant medgivande skulle lämna fältet fritt för vida allvarigare risker för den personliga friheten än dem man vill undvika genom att ändra nuvarande ordning. Visserligen kan riskerna synas tämligen obetydliga i vårt land och under nuvarande förhållanden men det finns inga garantier för dessa förhållandens beständighet. Kyrkan har intresse av att utträdet verkligen är fritt och obehindrat. Det var också från kyrkligt håll som före 1951 rätten till fritt utträde påyrkades (den s. k. biskopsmotionen vid 1929 års kyrkomöte). Det kan alltså från kyrkans sida aldrig bli fråga om att lägga hinder i vägen för det fria utträdet. Regeln om personlig inställelse för utträdesanmälan är inget sådant hinder. — Att åberopa de båda vittnesnamnen på en utträdesanmälan som en garanti för fritt ställnings-

tagande är verklighetsfrämmande, eftersom det i förekommande fall ofta skulle bli namnen just på dem som förmått den utträdande att skriva under.

Strängnäs domkapitel (majoriteten) anser utträdesformen sakna egentlig betydelse för de självständiga medborgarnas del. Formen har däremot betydelse för att skydda de blyga och osjälvständiga mot övertalning till utträde. Erfarenheterna torde visa, att dessa senare har svårt att säga nej, även om de icke är helt övertygade om att beslutet är riktigt. Den föreslagna skriftliga utträdesformen utlämnar lättare den enskilde åt obehörig påverkan.

Göteborgs domkapitel (majoriteten) uttalar, att såväl rätten att utträda ur kyrkan som rätten att kvarstå bör skyddas och att det icke torde saknas erfarenheter från utlandet som visar, att en person i sitt hem eller eljest i sin omgivning kan utsättas för allvarliga påtryckningar att lämna kyrkan. Sådana påtryckningar leder lättare till resultat, om det endast fordras skriftlig anmälan, undertecknad av två vittnen, vilka måhända utgöres just av de personer som ivrigast försökt pressa en person till utträde.

Tanken att den föreslagna skriftliga utträdesformen icke bereder tillräckligt skydd för den personliga friheten återkommer även i andra remissvar, t. ex. i yttrandena från *Stockholms domkapitel (majoriteten)*, *teologiska fakulteten i Lund (majoriteten)*, *en minoritet inom Uppsala domkapitel* och *Svenska pastoratens riksförbund*. Jämväl *hovrätten över Skåne och Blekinge* är i sitt i det följande refererade yttrande inne på denna tanke.

Vissa avstyrkande remissorgan menar, att frågan om formerna för utträde ur kyrkan bör göras till föremål för en grundligare och allsidigare utredning än som skett. *Hovrätten över Skåne och Blekinge* anser att frågan om införande av skriftlig form för utträde ur svenska kyrkan icke — såsom göres gällande i promemorian — kan anses tillräckligt belyst enbart genom de synpunkter som anlades av dåvarande justitieministern vid frågans behandling i 1958 års kyrkomöte. Hovrätten påpekar, att dessa synpunkter framfördes vid ett tillfälle, då kyrkolagsutskottet hade avstyrkt det av riksdagen antagna lagförslaget och justitieministern därför hade anledning att särskilt framhäva vad som talade för förslaget. Det bör emellertid beaktas, att riksdagen sedermera har behandlat frågan ännu en gång och då icke har velat taga slutlig ståndpunkt till huru utträdesformerna bör vara beskaffade för att bäst fylla de krav som från olika synpunkter kan ställas på dem. Riksdagen begärde i stället att förslag skulle utarbetas hos Kungl. Maj:t. Med hänsyn härtill kräver frågan enligt hovrättens mening en mera ingående belysning och bedömning än vad promemorian innehåller. Härvid bör i första hand beaktas, vilka skäl som har legat till grund för den gällande bestämmelsen i ämnet, och det måste undersökas, om dessa skäl alltjämt, i ljuset av erfarenheten hittills, kan anses bärande. Hovrätten framhåller att de i promemorian anförda synpunkterna icke är nya utan att de bedömdes vid lagens tillkomst, ehuru andra skäl, vilka talade för personlig utträdesanmälan, ansågs överväga. Avgörande för ställningstagandet var

icke en önskan att bibehålla några spärregler utan det var en strävan att skapa ett skydd för den personliga integriteten. Den starka betoning av den enskildes religiösa frihet, som sålunda och även i övrigt kom till uttryck vid antagandet av religionsfrihetslagen, måste ses delvis mot bakgrunden av de egenartade förhållanden som förelåg och som hade skapats av tidigare lagbestämmelser. Hovrätten fortsätter:

Enligt 1873 års förordning och tidigare bestämmelser var det möjligt att bilda erkända församlingar av främmande trosbekännare. Åtskilliga sådana tillkom och erkändes. Men vid sidan därom framväxte ett stort antal frikyrkliga församlingar som icke begärde något erkännande enligt 1873 års förordning, såsom församlingar inom Svenska missionsförbundet, Svenska baptistsamfundet, Frälsningsarmén och pingströrelsen. Endast en mindre del av de personer som anslutit sig till någon frikyrkorörelse hade utträtt ur svenska kyrkan.

Ett av de problem som förelåg vid tillkomsten av religionsfrihetslagen var sålunda, hur man skulle kunna medgiva frihet till utträde ur svenska kyrkan utan att samtidigt skapa några onödiga svårigheter för frikyrkorörelsernas medlemmar. Dissenterlagskommittén försökte att lösa detta problem genom att uppdelade de religiösa samfundet i två kategorier: särskilda trossamfund och trossammanslutningar. Det förutsattes att medlemmar av särskilda trossamfund icke samtidigt skulle kunna tillhöra svenska kyrkan, medan medlemmar av trossammanslutningar skulle tillhöra kyrkan. Detta förslag visade sig icke vara praktiskt genomförbart. Det ansågs icke böra komma i fråga att genom lagbestämmelser nödgå någon, som vill tillhöra kyrkan, att utträda ur denna, liksom något förbud icke ansågs böra uppställas för kyrkans medlemmar att delta i annan religiös verksamhet än den av kyrkan utövade. Den enskilde borde själv få avgöra hur han i sådant hänseende ville ställa sig.

Religionsfrihetslagens lösning av problemet med dubbeltillhörighet innebar sålunda att det överlämnades åt den enskilde att själv bedöma, vilken ställning han ville ta. Man hade att räkna med att, då det gällde de frikyrkliga rörelsernas medlemmar, läget kunde komma att te sig ganska oklart och att olika strävanden skulle uppkomma. Man kunde icke bortse från att det hos dessa rörelser ledningar och anställda predikantkårer kunde finnas en viss önskan att rörelsen skulle stärkas och samlas genom att medlemmarna tog avstånd från kyrkan. Den enskilde medlemmen kunde komma att utsättas för motstridiga lojalitetskrav, å ena sidan önskemålen från den frikyrkliga rörelse han tillhör och å andra sidan hänsyn till närstående och andra eller till traditionell kyrkotillhörighet. Det kunde icke anses säkert att den enskilde medlemmen uppfattade frikyrkorörelsen såsom något som helt ersatte kyrkan; han kunde betrakta den som en innerligare form av religionsutövning som icke ställde honom i motsättning till kyrkan. Det kunde omöjligt vara de lagstiftande organens uppgift att ta ställning till sådana frågor. Den enskilde borde ha frihet att själv avgöra dem och lagen borde, så långt det är möjligt, garantera honom denna frihet.

Det är av vikt att man icke vid en ändring av lagen bortser från det behov av skydd för den personliga religiösa friheten, som har varit huvudmotiv för lagens avfattning. Man har icke endast att räkna med de fall som justitieminister Lindell nämnde, då någon efter moget övervägande och på grund av inre övertygelse önskar utträda ur kyrkan. Lagen bör också skydda den enskildes religionsfrihet i de fall då han icke har bestämt sig och icke är säker på om han vill träda ut ur kyrkan men utsättes för påtryckningar och

agitation. Härvid har man måhända icke främst att räkna med att det uppkommer agitation från personer som är religiöst indifferent. Det finns en viss grupp, mest bestående av intellektuella, som betraktar ett avståndstagande från kyrkan som en fråga om andlig redbarhet. En del av den offentliga debatten om religion och kyrka kan väl sägas ha denna inriktning, men någon egentlig agitation med denna innebörd synes man knappast ha att räkna med. Risken för agitation föreligger snarare då det gäller konkurrens om själarna. Härvid gäller det inte bara förhållandet mellan kyrkan och hittills existerande frikyrkorörelser. Den konkurrensen kan sätta in från andra kyrkor eller rörelser, som för närvarande icke spelar någon större roll men i en framtid vill skapa någon form av väckelse.

Det kan alltså väl sägas att det nu har gått så lång tid att den agitation som kunnat direkt anknytas till lagens ikraftträdande icke längre är aktuell. Därmed är dock icke sagt att behovet skulle vara väsentligt mindre att upprätthålla sådana regler att den enskilde kan skjuta ifrån sig en påverkan från sin omgivning genom att underlåta personlig inställelse hos myndighet; det är icke lika lätt att hålla ifrån sig en begäran som blott går ut på att skriva på ett papper.

I den mån kritik mot den nuvarande bestämmelsen kommer från kretsar som finner denna utgöra ett olägligt hinder för en av dem önskad agitation i den ena eller andra riktningen, torde kritiken endast utgöra stöd för att bestämmelsen är riktig och behövlig. Mera betänkligt är, om det verkligen förekommer att den som inställer sig för att anmäla utträde ur kyrkan utsettes för obehörig påverkan på pastorsexpeditionen. Det är viktigt att påståendena härom undersökes. En utredning härom bör därför göras, innan man tar slutlig ställning till ändringsförslaget.

Krav på ytterligare utredning reses även från andra håll. *Lunds domkapitel (majoriteten)* anser icke någon lagändring böra vidtagas förrän den av 1958 års kyrkomöte begärda utredningen kommit till stånd. Domkapitlet anser det otillfredsställande, att sanningshalten i anklagelserna mot prästerskapet för bristande objektivitet vid handläggning av utträdesärenden icke undersökts, dels därför att riksdagens ställningstagande för lagändring skett under intryck av dessa anklagelser, dels därför att en eventuell lagändring lätt uppfattas som ett misstroende mot prästernas sätt att handlägga hithörande ärenden. *Göteborgs domkapitel (majoriteten)* uttalar att det alljämt finnes skäl för den allsidiga och omsorgsfulla utredning som kyrkomötet begärt. Därvid bör bl. a. motsvarande bestämmelser i utlandet studeras, liksom de erfarenheter man har av deras verkningar. En liknande inställning kommer till synes i remissvaret från *Växjö domkapitel*, som särskilt framhåller, att erfarenheten från tyska evangelisk-lutherska kyrkan under de senaste fyra årtiondena skulle vara värdefull för sakens bedömande. Önskemål om ytterligare utredning framfördes även av en *minoritet inom teologiska fakulteten i Uppsala*, en *minoritet inom diakonistyrelsen* samt *Svenska pastora-tens riksförbund*. Sistnämnda remissorgan framhåller önskvärdheten av att möjligheterna till personlig utträdesanmälan inför borgerlig myndighet undersökes.

Efter denna redogörelse för remissorganens huvudsakliga inställning må vissa frågor, som tilldragit sig uppmärksamhet under remissbehandlingen,

särskilt beröras. Såväl tillstyrkande som avstyrkande remissorgan uppehåller sig vid frågan om det finns grund för antagande att obehörig påverkan att kvarstanna i kyrkan förekommer. *Frikyrkliga samarbetskommittén* hänvisar till sitt yttrande över 1958 års motioner och tillägger att de erfarenheter som där redovisats fortfarande äger giltighet. *Justitiekanslersämbetet* anser det i avsaknad av närmare upplysningar om de omständigheter, första lagutskottet vid 1958 års A-riksdag anförde till stöd för lagändring, vara vanskligt att bedöma betydelsen därav. *Länsstyrelsen i Malmöhus län* framhåller, att de uttalanden om vissa missförhållanden i samband med nuvarande reglers tillämpning, som gjorts under ärendets tidigare behandling, är allmänt hållna och icke innefattar något konkret exempel på fall, då sådana missförhållanden skulle ha förekommit. Då icke heller i promemorian redovisas någon utredning på denna punkt, föreligger icke något material för en bedömning, huruvida med hänsyn till missförhållanden i samband med tillämpningen av gällande bestämmelser dessa kan anses vara olämpliga. *Skara domkapitel* anför, att såvitt domkapitlet har sig bekant ingen anmälan om att präst missbrukat sin tjänsteställning vid handläggning av utträdesärenden inkommit till något av domkapiteln i riket, att icke heller till justitieombudsmannen någon dylik anmälan torde ha inkommit, att justitieministern inför 1958 års kyrkomöte vitsordat, att han icke förelagts några uppenbara konkreta fall, då en präst skulle ha missbrukat sin ställning i förevarande hänseende samt att såvitt domkapitlet har sig bekant ej heller i pressen offentliggjorts något fall, då sådant missbruk skulle ha förekommit. *Lunds domkapitel (majoriteten)* förklarar, att domkapitlet icke för sitt stifts vidkommande handlagt något ärende, där pastor skulle ha brustit i takt och grannlagenhet vid behandling av utträdesfråga. Liknande upplysning lämnas av vissa andra domkapitel. Även *Svenska pastoratens riksförbund* och *kyrkofullmäktige i Piteå landsförsamling* förklarar, att man icke känner till något fall, då prästs handläggning av utträdesärende skulle ha skett utan iakttagande av tillbörlig takt och grannlagenhet. *Svenska prästförbundet* beklagar, att de obestyrkta beskyllningar, som tidigare riktats mot prästerskapet i förevarande ärende icke blivit föremål för saklig granskning. Förbundet konstaterar, att inga bevis för sanningshalten i dessa beskyllningar kunnat presteras. Flera andra remissorgan, t. ex. *hovrätten över Skåne och Blekinge*, *Lunds domkapitel (majoriteten)* och *Svenska pastoratens riksförbund* anser det vara en brist, att undersökning ej gjorts, huruvida fog funnits för de framförda anmärkningarna mot prästerskapet.

Närmare uttalanden rörande riskerna för obehörig påverkan att utträda göres i några remissvar. *Svea hovrätt* menar, att farhågorna för obehörig påverkan att utträda i viss mån överskattats. Utträde ur svenska kyrkan torde hittills icke ha förekommit i större omfattning och någon massagitation för utträde synes ej ha förevarit. *Teologiska fakulteten i Uppsala (majoriteten)* synes anse, att otillbörlig påverkan att utträda kan

tänkas förekomma i extrema fall. *Justitiekanslersämbetet* yttrar, att det icke lär kunna uteslutas, att om blott skriftlig anmälan erfordras vissa människor kan påverkas att mot sin verkliga övertygelse följa den mening i fråga om ett utträde, som föres fram som den enda riktiga inom de kretsar, religiösa eller icke, de tillhör. Ämbetet tillägger, att det kanske likväl är mest sannolikt, att vare sig nuvarande form för utträde bibehålles eller skriftlig anmälan tillåtes, den enskildes handlande i fråga om kyrkotillhörigheten blir tämligen likartat. *Uppsala domkapitel (majoriteten)* anser icke, att riskerna för obehörig påverkan vara så stora, att kyrkan bör fasthålla vid kravet på personlig inställelse, när denna för en utbredd opinion torde ha kommit att framstå som onödigt försvårande för utträde. *En ledamot av Strängnäs domkapitel* anser grund icke föreligga till antagande, att agitation för utträde ur kyrkan skulle komma att organiseras eller att den enskilde icke skulle ha förmåga till självständigt tänkande och handlande i utträdesfrågor. *Lunds domkapitel (majoriteten)* menar, att riskerna för den personliga friheten blir vida allvarligare med skriftlig utträdesanmälan än med personlig inställelse. Domkapitlet tillfogar, att dessa risker kan synas tämligen obetydliga i vårt land och under nuvarande förhållanden men inga garantier finnes för att dessa förhållanden skall bestå. *Hovrätten över Skåne och Blekinge* synes anse, att det nu gått så lång tid att den agitation för utträde som kunnat anknytas till religionsfrihetslagens ikraftträdande icke längre är aktuell. Därmed är dock icke sagt att behovet skulle vara väsentligt mindre att upprätthålla sådana regler, att den enskilde kan skjuta ifrån sig en påverkan från sin omgivning genom att underlåta personlig inställelse hos myndighet; det är icke lika lätt att hålla ifrån sig en begäran som blott gått ut på att skriva på ett papper. I den mån kritik mot nuvarande ordning kommer från kretsar som finner denna utgöra ett olägligt hinder för en av dem önskad agitation i den ena eller andra riktningen, torde kritiken endast utgöra stöd för att nuvarande ordning är riktig och behövlig. Hovrätten nämner, att man kanske icke främst har att räkna med agitation från personer som är religiöst indifferent. Risken för agitation föreligger snarare då det gäller konkurrens om själarna. Härvid gäller det icke blott förhållandet mellan kyrkan och hittills existerade frikyrkorörelser. Den konkurrensen kan sätta in från andra kyrkor eller rörelser, som för närvarande icke spela någon större roll men i en framtid vill skapa någon form av väckelse. *Göteborgs domkapitel (majoriteten)* yttrar, att det icke torde saknas erfarenheter från utlandet som visar att en person i sitt hem eller eljest i sin omgivning kan utsättas för allvarliga påtryckningar att lämna kyrkan. Ett liknande uttalande göres av *Växjö domkapitel. Teologiska fakulteten i Lund (majoriteten)* pekar på den gruppbildning inom kyrkan som ställningstagandet till kontroversiella kyrkliga frågor medfört. Fakulteten finner det icke otroligt, att sådan gruppbildning kan ge upphov till agitation för utträde, ehuru sådan agitation ännu ej förekommit.

Det i promemorian uppställda kravet, att skriftlig anmälan skall göras enskilt diskuteras närmare i några remissvar. *Hovrätten över Skåne och Blekinge* uttalar, att om man anser skäl föreligga för att införa skriftlig utträdesanmälan, några speciella krav på den skriftliga anmälan form icke bör uppställas. Särskilt olämpligt är att det i förslaget stadgas att anmälan skall göras »enskilt». Denna föreskrift kan uppenbarligen bli föremål för många olika tolkningar. Om två makar, såsom för dem kan te sig naturligt, insänder en gemensam anmälan om utträde och eventuellt även på denna upptar sina minderåriga barn, skulle denna kunna underkännas, därför att anmälan icke skett »enskilt». Meningen med stadgandet synes vara att man skall kunna förhindra anmälningar på en för flera personer gemensam lista och sålunda motverka organiserad agitation. För sådant ändamål är bestämmelsen dock värdelös. Det går lika lätt för agitatorn att gå runt med en bunt lösa lappar som med en lista. Även kravet på två vittnen kan tänkas vålla tolkningstvister och ställa till svårigheter.

Statistiska centralbyrån menar att kravet på att anmälan skall ske enskilt bör förtydligas åtminstone genom ett uttalande i lagmotiven. Tvekan kan eljest uppstå, huruvida en vårdnadshavare, som vill anmäla barn till utträde, äger upptaga barnen på sin egen anmälan eller eljest tillsammans i en handling och huruvida det i sådant fall skall göra någon skillnad, därest barnen eller något av dem fyllt 15 år. Stadgandet om enskild utträdesanmälan framträder vidare ej otvetydigt såsom enbart en formföreskrift. Syftet torde vara detsamma som med den redan gällande föreskriften om personlig anmälan, nämligen att såvitt möjligt förebygga obehöriga påtryckningar och trygga ett personligt ställningstagande. Det föreslagna stadgandet kan därför uppfattas så, att pastor skall pröva att anmälingen gjorts enskilt även på andra grunder än handlingens form och ställa sig avvisande eller företaga närmare undersökningar, därest till exempel omständigheterna vid ett flertal samtidiga anmälningar med gemensamma särdrag skulle föranleda misstanke om en av lagen ogillad verksamhet såsom orsak. Därmed skulle emellertid pastorsämbetena finna sig ställda inför en vansklighet och ömtålig uppgift och väg öppnas för svårigheter och missförhållanden av olika slag. Det synes därför angeläget att en sådan sannolikt icke avsedd tolkning förhindras genom en ändrad formulering.

Förbundet för religionsfrihet menar, att en och samma familj bör kunna göra gemensam utträdesanmälan.

Det uppställda vittneskravet diskuteras närmare i några remissvar. *Hovrätten över Skåne och Blekinge* yttrar, att en av fördelarna med personlig anmälan är att, då någon inställt sig och anmäler sitt utträde, det icke kan föreligga någon tvekan om att han har uppfyllt lagens krav. Vill man införa en möjlighet till skriftligt utträde torde det vara ofrånkomligt att en del tekniska svårigheter kan uppkomma. Dessa ökas om man i lagen uppställer speciella formkrav. Förslaget därom bör därför i varje fall utgå och det får överlämnas åt pastor att bedöma, om han kan godtaga

en skriftlig utträdesanmälan såsom härrörande från däri uppgiven person. Man får vidare räkna med att en del sådana anmälningar icke kommer att kunna behandlas, därför att man inte lyckas identifiera den uppgivne avsändaren såsom någon i församlingen kyrkoskriven person. Det kan också väntas att en del falska anmälningar inkommer. Med hänsyn härtill kan det ifrågasättas, om icke skriftlig utträdesanmälan alltid bör besvaras med ett meddelande om vidtagen åtgärd, så att det därigenom skapas en viss kontroll. Visar sig anmälan vara oriktig uppkommer en fråga om rättelse av kyrkobokföringsåtgärden; något återinträde erfordras då icke. Man måste därför i kyrkobokföringsbestämmelserna göra skillnad mellan det fall då någon, som har trätt ut ur kyrkan, önskar träda in igen och det fall då det visar sig att ett antecknat utträde rätteligen icke har skett. I anslutning härtill ifrågasätter hovrätten, om det icke vore bättre att öppna möjlighet till personlig anmälan inför borgerlig myndighet.

Omvänt menar *överståthållarämbetet*, att vittneskravet kan förstärkas. Ämbetet, som anser utträdesanmälan inför borgerlig myndighet vara svår att genomföra med hänsyn till därmed förenade organisatoriska problem, finner det icke behöva möta några svårigheter, om särskilda krav på vittnena uppställs, på samma sätt som var fallet vid iordningsställande av valedelsförsändelser för vissa kategorier av väljare enligt de bestämmelser, som gällde innan poströstningen genomfördes.

Även eljest har olika förslag till komplettering av den skriftliga utträdesanmälan diskuterats under remissbehandlingen. *Överståthållarämbetet* anser det angeläget, att garantier skapas för att den som begär utträde ur kyrkan är medveten om rättsverkningarna av ett sådant utträde. Detta önskemål skulle kunna tillgodoses, om ansökan endast får göras på särskild blankett enligt formulär som fastställts av Kungl. Maj:t. På blanketten borde finnas kortfattad redogörelse för de rättsverkningar ett utträde ur kyrkan medför. *Strängnäs domkapitel (majoriteten)* menar, att utträdesanmälan även vid bibehållande av kravet på personlig inställelse bör ske på särskild blankett, som innehåller uppgift om rättsverkningarna av utträde.

Diakonistyrelsen (majoriteten) anser att skyddet för den enskildes fria provningsrätt icke blivit tillfyllest tillgodosett endast genom föreskriften att anmälan om utträde skall ske enskilt. Styrelsen erinrar om att man på ett annat område, där personlig inställelse är regel, medgivit undantag men då uppställt en viss garanti för frivilligkaraktären av den bevitnade handlingen. Styrelsen hänvisar till en bestämmelse om valedelsförsändelse i lagen om val till riksdagen vari stadgas, att väljarna frivilligt skall inlägga sin valedel i innerkuvertet och tillsluta detta samt i närvaro av ett ojävigt vittne inlägga innerkuvertet i ytterkuvertet, som omedelbart tillslutes av väljaren, samt att väljaren å ytterkuvertet egenhändigt skall underteckna en förklaring, att så förfarits. Styrelsen tillägger, att då anmälan om utträde sker vid personlig inställelse den som gör anmälan har rätt att få

bevis om att anmälan är mottagen. Även då skriftlig anmälan inges torde böra fordras, att bekräftelse på dess mottagande tillställas avsändaren. I huvudsak samma ståndpunkt intager *en minoritet inom Göteborgs domkapitel*. Även *hovrätten över Skåne och Blekinge*, som dock anser vittneskravet böra slopas, är inne på tanken om underrättelseskyldighet för pastor gentemot den från vilken anmälan om utträde inkommit.

Luleå domkapitel (majoriteten) finner det med hänsyn till den enskildes tria prövningsrätt befogat att föreskriva, att anmälan om utträde icke omedelbart utan först efter viss respittid skall antecknas i kyrkoböckerna. Därmed skulle den, som anser sig ha varit utsatt för otillbörlig påverkan eller gjort anmälan utan tillräcklig eftertanke, få tillfälle att återkalla sin anmälan. Domkapitlet menar, att bekräftelse på mottagen utträdesanmälan tillika bör tillställas avsändaren med upplysning att anmälan icke föranleder anteckning om utträdet förrän efter respittidens utgång. *Två ledamöter av domkapitlet* anser icke särskild respittid böra stadgas.

Departementschefen

Spörsmålet om ändring i 11 § religionsfrihetslagen, så att anmälan om utträde ur svenska kyrkan icke längre skall behöva göras personligen inför pastor utan även kunna ske i annan form, är icke av principiell art. Full enighet råder om religionsfrihetslagens princip, att det skall stå envar medlem av svenska kyrkan fritt att lämna denna. Fråga är nu endast om de formkrav som skall uppställas för utträde. Vid denna frågas avgörande utgör den hos oss gällande grundsatsen om religionsfrihet den självklara utgångspunkten. Av denna följer, att formkraven för utträde bör begränsas till vad som är nödvändigt för att motverka förhastade eller osjälvständiga utträdesanmälningar och för att styrka sökandens identitet.

Gällande regel om personlig inställelse inför pastor i kyrkobokföringsorten kan otvivelaktigt medföra svårigheter för den som vill utträda ur kyrkan att förverkliga sin önskan härom. Dessa svårigheter är av både psykologisk och praktisk art. Även om man i sin bedömning av regelns verknings sätt utgår ifrån att utträdesärenden av prästerskapet handlägges med den takt och grannlagenhet saken kräver, förefaller det likväl svårt att förneka, att det kan vara förenat med åtskilligt psykiskt obehag att göra en sådan anmälan. För en församlingsbo kan det kännas svårt att behöva inställa sig inför den som leder församlingens kyrkliga liv för att taga avstånd från den troslära, som denne tagit till sin livsuppgift att förkunna. Särskilt då den som önskar utträda tillhör en mindre församling eller eljest kan räkna med att vara känd av pastor, låter det väl tänka sig, att det psykiska obehag, som är förenat med utträdesanmälan i nuvarande form, stundom kan antaga karaktären av ett faktiskt hinder för honom att taga det steg, som hans övertygelse egentligen bjuder honom. Vidare är det uppenbart, att sådana omständigheter som sjukdom och kroppslig svaghet ibland kan omöjliggöra personlig inställelse. I sådana delar av vårt land, där avstånden är

stora och kommunikationerna glesa, kan det också vara svårt att iakttaga personlig inställelse inför pastor.

Om det sålunda med hänsyn till nu angivna förhållanden framstår såsom önskvärt att något lätta på formerna för utträde ur svenska kyrkan, återstår att pröva, huruvida det ur andra synpunkter kan vara erforderligt att bibehålla ett så långtgående formkrav som det nuvarande. Såsom förut framgått, har detta formkrav uppställts i syfte att säkerställa, att utträdesanmälan grundas på ett fritt, personligt ställningstagande, tillkommet efter moget övervägande och utan obehörig påverkan av annan. Emellertid förhåller det sig med all sannolikhet så, att det mera är andra faktorer än formerna för utträdet, som verkar såsom skydd mot förhastade eller osjälvständiga utträdesanmälningar. Även utan det nuvarande formkravet står det helt säkert för de flesta människor klart, att frågan om tillhörigheten till visst trossamfund icke är ett spørsmål, som man avgör på stående fot eller efter andras anvisningar eller önskemål, utan en sak, som det ankommer på var och en själv att efter omsorgsfull personlig prövning taga ställning till. I all synnerhet måste det antagas höra till ovanligheten, att personer med religiös inriktning eller eljest med intresse för livsåskådningsfrågor är beredda att utan noggrann självrannsakan avgöra, huruvida de vill tillhöra visst trossamfund eller icke. Jämväl andra faktorer än den utbredda insikten om sakens vikt och högst personliga karaktär kan antagas motverka tillkomsten av obetänksamma eller osjälvständiga utträdesanmälningar. Icke minst är den genom seklers tradition skapade bundenheten vid svenska kyrkan en betydelsefull motvikt till riskerna för förhastade eller genom omgivningens tryck framdrivna utträdesanmälningar. När det gäller att bedöma hur strängt formkrav som erfordras för anmälan om utträde ur kyrkan, bör också beaktas, att det i allmänhet icke möter några svårigheter för den som utträtt att ånyo inträda såsom medlem av kyrkan. Om det trots allt skulle inträffa, att någon utträder ur kyrkan till följd av ett förhastat eller av ovidkommande hänsyn dikterat beslut, kan sålunda den utträdde ofta vinna återinträde i kyrkan genom en formlös ansökan jämte bevis att han är döpt i svenska kyrkans ordning. Med hänsyn till vad här anförts förefaller det mig icke erforderligt att driva formkravet för utträde ur kyrkan längre än att anmälan därom, på sätt 1958 års riksdag förordat, skall kunna göras antingen personligen inför pastor i kyrkobokföringsorten eller ock enskilt i egenhändig undertecknad, av två personer bevittnad handling.

Å andra sidan bör man icke, såsom ifrågasatts under remissbehandlingen, efterge fordringarna på att skriftlig anmälan skall göras enskilt och vara bevittnad av två personer. Även om man icke kan vänta sig, att kravet på separat utträdesanmälan — liksom ej heller nuvarande eller andra tänkbara formkrav — ensamt för sig skall kunna städse neutralisera en till äventyrs förekommande agitation för massutträde, har det dock i förening med andra faktorer, som motverkar förhastade eller osjälvständiga utträdesbeslut, sin betydelse bl. a. såsom ett uttryck för samhällets uppfattning av samfundstillhörigheten såsom vars och ens personliga angelägenhet och för dess

avståndstagande från metoder, som icke respekterar individens personliga frihet. I anledning av vad statistiska centralbyrån anfört i sitt remissvar vill jag framhålla, att kravet på enskild utträdesanmälan icke innebär mera än att särskild anmälan skall göras för varje person, om vars utträde är fråga. Med hänsyn till de gränsdragningssvårigheter, som eljest kan uppkomma, bör något undantag härifrån icke stadgas. Vittneskravet åter syftar till att garantera namnunderskriftens äkthet och är för övrigt också ägnat att för den handlande markera rättshandlingens vikt i de låt vara tämligen sällsynta fall, där han icke ändå är medveten härom.

Jag vill alltså, i överensstämmelse med promemorians förslag, som vunnit stor anslutning från remissorganens sida, förorda, att anmälan om utträde ur svenska kyrkan skall få ske antingen i samma form som nu är föreskriven eller också enskilt i egenhändigt undertecknad, av två personer bevittnad handling.

Den av några remissorgan berörda frågan om pastors underrättelseskyldighet gentemot den från vilken utträdesanmälan inkommit torde få prövas i administrativ ordning.

Lagändringen torde böra träda i kraft den 1 januari 1964.

I enlighet med det anförda har inom justitiedepartementet upprättats bifogade¹ förslag till *lag om ändrad lydelse av 11 § religionsfrihetslagen den 26 oktober 1951 (nr 680)*.

Föredraganden hemställer, att lagrådets utlåtande måtte för det i § 87 regeringsformen omförmälda ändamålet inhämtas genom utdrag av protokollet.

Vad föredraganden sålunda med instämmande av statsrådets övriga ledamöter hemställt bifaller Hans Maj:t Konungen.

Ur protokollet:
Birgitta Liljefors

¹ Denna bilaga, som är likalydande med det vid propositionen fogade lagförslaget, har här uteslutits.

Utdrag av protokollet, hållet i Kungl. Maj:ts lagråd den 5 april 1963.

N ä r v a r a n d e :

justitieråden DIGMAN,
NORDSTRÖM,
regeringsrådet HEGRELIUS,
justitierådet JOACHIMSSON.

Enligt lagrådet den 4 april 1963 tillhandakommet utdrag av protokoll över justitiedepartementens ärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet den 29 mars 1963, hade Kungl. Maj:t förordnat, att lagrådets utlåtande skulle för det i § 87 regeringsformen omförmälda ändamålet inhämtas över upprättat förslag till *lag om ändrad lydelse av 11 § religionsfrihetslagen den 26 oktober 1951 (nr 680)*.

Förslaget, som finnes bilagt detta protokoll, föredrogs inför lagrådet av lagbyråchefen Lennart Fredlund.

Lagrådet lämnade förslaget utan erinran.

Ur protokollet:

Birgitta Liljefors

Utdrag av protokollet över justitiedepartementsärenden hållet inför Hans Kungl. Höghet Regenten, Hertigen av Halland, i statsrådet å Stockholms slott den 5 april 1963.

Närvarande:

Statsministern ERLANDER, statsråden STRÄNG, ANDERSSON, LINDSTRÖM, LANGE, LINDHOLM, KLING, SKOGLUND, EDENMAN, JOHANSSON, AF GEIJERSTAM, HERMANSSON, HOLMQVIST, ASPLING.

Efter gemensam beredning med statsrådets övriga ledamöter anmäler chefen för justitiedepartementet, statsrådet Kling, lagrådets denna dag avgivna utlåtande över det till lagrådet den 29 mars 1963 remitterade förslaget till *lag om ändrad lydelse av 11 § religionsfrihetslagen den 26 oktober 1951 (nr 680)*.

Föredraganden hemställer, att lagförslaget, som av lagrådet lämnats utan erinran, måtte jämlikt § 87 regeringsformen genom proposition föreläggas riksdagen till antagande.

Med bifall till vad föredraganden sålunda med instämmande av statsrådets övriga ledamöter hemställt förordnar Hans Kungl. Höghet Regenten att till riksdagen skall avlätas proposition av den lydelse bilaga till detta protokoll utvisar.

Ur protokollet:

T. Johansson